

YALANCI ŞAİRİN GÖZÜYLE YALANA BAKIŞ: KLASİK EDEBİYATIMIZDA YALAN

Saadet KARAKÖSE*

Özet

Bilinçli olarak doğruyu söylememek anlamına gelen yalan, birçok yönden hayatımızı etkilediği gibi, birçok yönüyle de edebiyatımızda işlenmiştir. Klâsik edebiyatımızda yalanın mahiyeti, çok geniş bir alana yayılmaktadır. Didaktik eserlerde ahlâk kusuru olarak işlenen yalan, şiir estetiğine büründüğünde büyüleyici bir silahtır. Söz verip de gelmeyen sevgililerin yalanı, aşğın feryadına sebep olur. Dünyanın ve insanın faniliği, kültürel olarak yalan kabul edilir. Kişiyi hayata bağlayan umutların boşa çıkması, feleğin yalanı kabul edilir. Yalan söyleyenlerin başı şeytandır. Onu karşı taraf sayılan rakip ve gayriler(diğerleri, öteki) takip eder. Ötekiler aslında her çeşit görüşe ve davranışa sahip toplum bireylerini içine alır. Bunlardan yalancı ve mübalağacı kimseler için halk “kırkyalan” lakabını kullanır. Büyücü ve falcılar yalan yere ümit veren sahtekâr kimselerdir. Hayallerini ifade eden şair de, yalancılığını peşin olarak kabul etmiş sayılır. Yalancı şahitler gerçeği gizleyerek haksızlığa yol açarlar. Devlet adamları, kendilerini her şeyin üstünde tutan kasidelere muhatap oldukları için, yalana muhatap kitlenin başında yer alırlar. Bunu takiben sevgililer ısrarlı âşıkların yalanına maruz kalırlar. Rakibe söylenen yalan, muhatabın moralini bozma silahıdır. Âşıklar ve ailelere söylenen yalanların yanında kişinin kendisine söylediği yalan da vardır. *Beyaz yalan* adı verilen zararsız yalanlar da, birer avutma vesilesidir. Hukuk terimlerinden *tekzip ve inkâr* yalanla ilgili olarak karşımıza çıkar. Yalanın şekli ne olursa olsun yalancı tipi, çirkinlikle imaje edilerek yalanın çirkinliği vurgulanmış olur. Tarihî olaylarda yalanın rolü tarihin akışını değiştirirken, yalanı dile getiren şairin de hayat akışını olumsuz yönde etkiler.

Anahtar kelimeler: Yalan, yalancı, şair, toplum, ahlak.

A SIGHT TO LIE VIA OF LIAR POEM'S EYES

Abstract

Lie means never true say consciously. It has effected human life a lot of respect and being subjected in our literature from the point of courses. Classical Turkish Literature has expanded to lie of concepts for the people sake of being avoided it. A poet has appropriated his liar because of his poetries which made of imagined. A might dear promised coming but she never come for being liar. Head who lied evil. I mentioned the other party will follow the opponent and hands. Hands with the community members actually gets into all sorts of opinions and behavior. *Kırkyalan* nicknamed by the people of these persons is a liar and a mübalağacı. Promising magician and fortune-tellers lie dishonest people. That expresses the poet's dreams, yalancılığını agrees in advance. Cause false witnesses injustice by hiding the truth. Statesmen, holding themselves above all take place at the beginning of the mass eulogies addressed to lie because they are addressed. Following this, dear ones are exposed to persistent lovers lie. Lie said to an opponent, breaking the morale of the addressee weapon. He told her to lie next to the lies told by lovers and families format available. Harmless white lie called a

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, saadetk@pau.edu.tr

consolatory lies the occasion. Arises in relation to contradict and deny the lie to the terms of Law. Changing the course of history the role of historical events, lie, lie in the poet's life, the flow of voicing negative changes. Whatever the shape of a lie and a lie is a false type of ugliness ugliness imaged is also highlighted so. The world and human were liar because of their mortality. Among history lie has caused very important events such killing an innocent human. Being an ethical defect lie has caused a lot of serious cause for society.

Keywords: Lie, liar, poem, society, ethics.

Giriş:

Yalan, gerçekte olmayan şey, gerçeğe aykırı söz anlamına gelen olgudur. “Kizb, dürûg, lâf u güzâf”, boş söz yalan anlamına geldiği gibi, “galat, kıl ü kâl, gıybet, iftira, palavra” gibi kelimeler çoğu zaman içinde yalan veya abartma bulunan kavramları çağrıştırır. “Sahte, taklit, gaflet, bâtil, âl, reng, nakş, sözde, gûyâ, sanki” kelimeleri de yalanla ilgili bir durumu veya gerçek olmayan bir hali anlatmak için kullanılır. “Ölçüsüz atmak, kıvırmak, tek ayak üstünde kırk yalan söylemek, yalana şerbetli olmak, yalanını yakalamak, yalanını yüzüne vurmak, sözünde durmamak, lafiyla eğlenmek vb.” yalanı doğrudan kasteden deyimlerdir. “Aldamak, aldatmak, boş yere inanmak, avunmak, eğlenmek, oyalanmak, sanmak, kanmak, kandırmak, kandırılmak” ise yalanı dolaylı olarak tanımlayan fiillerdir. “Arefe günü yalan söyleyenin bayramda yüzü kara çıkar.”, “Çok laf yalansız olmaz.”, “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” atasözleri de yalanı konu alır. “Yalan çıkmak”, bir vaadin veya umudun gerçekleşmemesi; “yalan olmak”, yaşanmış olayın veya var olan bir şeyin hiç olmamış gibi izlerinin silinmesi; “yalan etmek”, başkasına bağlı olan bir tasarımın gerçekleşmemesi; “birinin yalancısı olmak”, dolaylı olarak yalanı nakletmek anlamlarında kullanılır.

Toplum İnancında Yalana Bakış:

Yalan tüm toplumlarda ve bütün inançlarda, zararlı olduğu için yasaklanmıştır. Klâsik kültürümüzde gerek İslam inancının etkisi gerekse hayat tecrübeleri sonucu yalana tehlikeli gözüyle bakılarak yalancıya mesafeli durulmuştur. İslam inancında yapamayacakları şeyleri vadeden şairlerin zemmi, şiirle vahyin karıştırılma tehlikesine karşı ihtiyat tedbiri özelliği taşımaktadır. Bilindiği üzere İslamiyet’ten önce şiir sanatı revaçtadır. Buna bağlı olarak vahiy yoluyla gelen ayetler, kabul etmeyenler tarafından şiir addedilmişti. Cahiliye Dönemi’nde şiir panayırı düzenlenip şiir yarışmaları yapılıyordu. Her yıl seçilen yedi şiir Kâbe duvarına asılarak halkın beğenisine sunuluyordu. Hâliyle, şairlerin halk üzerinde sihribazlar kadar etkileri vardı.

Sözleri beğenilip fikirleri rağbet görürdü. Şairlerin bu nüfuz ve itibarı İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. Şairler arasında söylemleriyle İslamiyet'e karşı savaş açanların yanında, İslamiyet'e hizmet edenler de vardı. Hatta Hz. Peygamber şiiire rağbet etmediği imajına rağmen, Müslüman olan mu'allaka sahibi Lebîd'in; "Bil ki Allah'tan hâlî olan her şey bâtıldır" (Muallakat, 100), mealindeki mısraını minberde okumuştur. Vahiy gelmeye başladığında Kur'an-ı Kerim'in mükemmel belâgatini kimse inkâr edemediği için Hz. Peygamber'e "hasta, yalancı, kâhin" gibi sıfatlardan sonra, daha etkili olacağını düşündükleri, "söz büyücüsü" sıfatını takarlar. (Keskioglu, 1995, s. 35) Şairlere verilen bu sıfatla Kur'an ayetlerinin etkisi hafife alınmış oluyordu. Şairler hakkındaki âyet ve hadisler, vahyin hakikat, şiiirinse hayal ve kurgudan oluşan yalan olduğu yönündedir. Yine de şiiir yasaklanmamış, şairlerin insanlar üzerindeki nüfuzları göz önünde bulundurularak bu etkili söz silahının tehlikesine dikkat çekilmiştir. Yalan söylemek, Hac Sûresi'nde; "O halde pis putlardan kaçın, yalan sözden sakın" (22-30); Saf Sûresi'nde; "Ey iman edenler, niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında buğuz bakımından çok büyüktür" (61/2-3), şeklinde zemmedilmiştir. Şu'arâ Suresi'nde; "Şairler ise onlara sapık kimseler uyarlar. Görmez misin o şairler, her yöne meyleder ve boş şeylere dalarlar. Gerçekten onlar şiiirlerinde, yapmayacakları şeyleri söylerler. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler, Allah'ı çok ananlar, kendilerine zulmettikten sonra haklarını alanlar müstesnadır. O zulmedenler, yakında hangi dönüş yerine döneceklerini bileceklerdir" (Kur'an-ı Kerim, 26, s. 224-227) şeklinde şairlerin zemmi yer almaktadır. Fuzûlî, Türkçe Divânı'nın mukaddimesinde azgınlar gürûhu addedilen şairler tâ'ifesinden olmamayı, Şu'arâ Suresi'nin 227. ayetinde geçen istisnadan sayılmayı umarak sözüne başlamıştır. (Doğan, 2002, s. 78).

Didaktik Eserlerde Yalan:

Yalanın tüm toplum ve tüm inanç sistemlerinde yasaklanması, kişi veya topluma mesnetsiz olarak zarar vereceği sebebine bağlıdır. Ahlaki kusur sayılan yalan, toplum eğitiminde büyük rol üstlenen nasihatname türü eserlerde de yerilmiştir.

Kutadgu Bilig'de dilinde yalan olan, sözünde durmayan kişinin yönetici olamayacağı, olursa devletin yok olacağı birçok yerde vurgulanır. İnsanın söylediği yalan, toplumu da olumsuz yönde etkilediği için, zararlı bir huy addedilmiştir. Yalandan daha kötüsü de sözünde durmamaktır.

Kişide yavuzrakı yalğan bolur

Yavuzda yavuz va‘de kıyğan bolur (s. 507/5077).

(Kişide daha kötüsü yalandır. Kötüden kötüsü de sözünde durmamaktır.)

Atabetü'l-Hakayık'ta da yalan, yiyeceklerden soğana ve hastalıklardan vereme benzetilir. Birinci benzetme cemiyete verdiği rahatsızlığı, ikinci benzetme yalan söyleyen kişiye verdiği rahatsızlığı anlatmaktadır.

Köni söz ‘asel teg bu yalğan basal

Basal yip acıtma ağız yi ‘asel

Bu yalğan söz ig teg köni söz şifâ‘ (s. 53/161-164).

(Doğru söz bal, yalan söz soğan gibidir. Soğan yiyip ağzını acıtma, bal ye. Bu yalan söz verem, doğru söz şifa gibidir.)

Divan-ı Hikmet'te de, gerçek âşıkla yalancı âşık arasındaki fark dile getirilirken âşıklığın kâl ile değil hâl ile olması gerektiği, muhabbetle can vermeyen kimsenin ömrünün boşa geçmiş olacağı ifade edilir:

‘İşk da‘vâsın manga kılma yalğan ‘âşık

‘Âşık bolsang bagrıng içre köz kanı yok

Muhabbetni şevkı birle cân birmese

Zâyi‘ kiçer ‘ömri anun yalğanı yok (s. 103/11).

(Ey yalancı âşık, bana yalandan aşk davası kılma. Âşık olsan bağrında kor olurdu, hani yok. Âşık sevgi şevkiyle can vermez ise onun ömrü boşa gitmiştir. Bunun yalanı yok.)

Kûli'l-hak didi Çalab sözi togrı disene

Bugün yalan söyleyen erte utanasıdur (Yunus Emre, s. 11/190).¹

(Allah “doğru söyle” buyurdu. Sen de doğruyu söyle. Bugün yalan söyleyen yarın utanacaktır.) Yunus sözüne delil olarak birinci mısradaki bir ayetten, ikinci mısradaki ise bir atasözünden yararlanmıştır.)

Hamdullah Hamdi de Pend-nâme'sinde yalanın kırıncılığından bahseder.

¹ Örnek beyitlerde s. sayfa, K. Kaside, G. Gazel şeklinde kısaltmalar kullanılmıştır. Kesme işaretiyle (/) belirtilen mesnevi beyitlerinde ilk rakam sayfa, kesme işaretinden sonraki rakam ise beyit numarasıdır.

La'n u ta'n u kizb ü bühtân eyleme
Kimsenüñ kalbini vîrân eyleme (Çelebioğlu, 1998, s. 220).

(Kimseye beddua etme; kimseyi kınama; yalan söyleyip iftira etme. Kimsenin gönlünü viran eyleme.)

Her ki yalancıdur u peygâm-şiken
Aña diri yürimekten yig kefen
Söyleme yalan kim ol erlik degül
İki dillü olma kim dirlik degül (Ahmedî, s. 178).

(Yalancı ve sözünde durmayan kişinin sağ olmasından ölü olması iyidir. Yalan söylemek insanlık değildir; yalan söyleme. Riyakâr olmak düzen değildir; riyakâr olma.)

Yalan, insan ve topluma zarar verdiği gibi, söyleyenin kendisine veya hiç olmazsa sağlığına zararlıdır. Fuzûlî'nin Sıhhat ü Maraz adlı alegorik eserinde yalan, Gönül şehrinde oturan Sıhhat devleti için üç büyük düşmandan biridir: “Düşmanlık, Korku ve Gam bir gün beraberce oturup kendilerini gurbete düşüren Sıhhatin devletini mahvetmeye and içtiler. Düşmanlığın nüfusu hadsiz bir kabilesi vardı ki, başları Yalan, Kin ve Hasetti.” (Gölpınarlı, 1940, s. 25).

Ba'zılar oldugıçün ehl-i dürûg
Kalmadı gönli çerâğında fûrûg (Gelibolulu Ali, T. U. s. 85).

(Bazıları yalancı oldukları için gönül çıralarında ışık kalmadı.) Bu beyitte de yalanın söyleyene verdiği zarar dile getirilmiştir.

Nâbî'nin Hayriyyesi'nde yalanın zararları, yalancıların tanımı ve zemmine sayfalarca yer verilmiştir. Söyleyenin kişilik bozukluğundan yalanın yol açacağı felaketlere kadar her ayrıntı işlenmiştir.

Merd olan kizbe tenezzül itmez
Zillet-i kizbe tahammül itmez (Nâbî, Hayriyye, s. 245-844).

(İnsan olan, yalana tenezzül etmez. Yalanın aşağılığına dayanmaz.)

Kizbdür asl-ı fesâdât-ı umûr
İrtikâb itmez anı ehl-i şu'ûr (Nâbî, Hayriyye, s. 245-847).

(İşlerin bozulmasının asıl sebebi yalancıdır. Bilinçli kimseler yalan söylemezler.)

Zarîfî'nin Pend-nâme'sinde de yalancı şeytana benzetilerek mümin olmak için doğru sözlü olmak gerektiği emir sigasıyla vurgulanır:

Kâzib olan olmaya hîç behremend
Halkı aldar nitekim Şeytân-mânend

(Yalancı olan, şeytan gibi halkı aldatır ama yalanın hiçbir faydasını bulamaz.)
Kandırmak anlamındaki alda- fiili, “düzen, tuzak, hile” anlamındaki al isminden türemiştir.
Bugün aynı anlamda aldat- fiilini kullanıyoruz.

Mü'min-i billâh olagör sen de berk
Kizbi terk et kizbi terk et kizbi terk (s. 20).

(Sen de iyi bir mümin olmak istiyorsan yalanı bırak, yalanı bırak, yalanı bırak.). Şair, üç defa “kizbi terk et” derken telkin yoluyla sözünü etkili kılmaktadır.

I. Yalan Söyleyenler:

Eskiden palavracı kimselere halk arasında “kırkyalan” lakabı verilirmiş. Bu kırkyalanlar, aslında hayal dünyasında yaşayan ve her olayla ilgili bir hikâye kurgulayan ve bu senaryoda başrolü oynayan bir nevi sanatçı ruhlu kişilermiş. Bunların sorunu, hayal ile gerçeğin sınırlarını çizememek olup ürettikleri espriyi gerçekmiş gibi anlatmalarındır. Bazen de cemiyet içinde saygınlık kazanmak amacıyla kurguladıkları masallarla, toplumda güvensizlik veya hafife alınmak gibi tepkilere de maruz kalmaktadırlar. Fıkra, masal, halk hikâyeleri, latifeler gibi anonim halk edebiyatı mahsulleri de bu kurguların ürünüdür.² Ferâ'izci-zâde Mehmet Şâkir'in derlediği, Nevin Önberk'in hazırladığı³ Kırkyalan Köse; Yalan Tükendi adlı tiyatro eseri bir palavracının öyküsünü anlatır. Kırkyalan Köse, Kırkyalan Çapan, Kırkyalan Memiş, ve Teo Pehlivan gibi tipler, yalancılıkla şöhret bulmuş kimselerdir. Halk arasında ‘Acem palavrası’ diye adlandırılan mübalağa, belli kesimlere atfedilir. Bazen de vasıfları abartılan kimseler gıyabında mübalağalar oluşturulur. Bunlar menkıbe veya efsane olarak kitaplara bile geçer. Örneğin, Burhân-ı Kâtı'da Acem kemankeşi Ateş'in bir oku kırk merhaleye düşürdüğü nakledilir. (Onay, 2000, s. 465) Bugün argoda “Küçük at da civcivler yesin.”, “Atma Recep din

² Hepimizin tesadüf ettiği, halk arasında ciddiye alınmayan bu kurguların derlenmesi de gerekir. “Vizontele” filminde Cem Yılmaz'ın oynadığı Fikri tipi de bu gruba girer. Malatya yöresinde Mevlüt Şahin'den dinlediğim Gavur Ali tipi Kıbrıs savaşında sapanla Rum uçağını düşürmüştü. Uçak düşerken Rum pilot Türkçe “yaktın bizi Gavur Ali” demiş ve Gavur Ali de bunu aşağıdan duymuş. Yine Kayseri yöresinde Hasan Kaya'dan dinlediğim bir olayda, palavracı kahvehanede biriyle kavga etmiş. Hasmının yüzüne öyle bir yumruk atmış ki, dişi ağzından fırlayıp duvara saplanmış. Kahramanımız soğukkanlı bir şekilde ceketini çıkarıp dişin üzerine asmış.

³ Ferâ'izci-zade Mehmet Şâkir, Kırkyalan Köse; Yalan Tükendi, Haz. Nevin Önberk, KB. Yay.1979.

kardeşiyiz.” vb. (www.eksisozluk.com.) deyimlerde yalana karşı halkın tutumu dile getirilir. Elbette ki, yalan söylemek de bir maharet ve hayal gücüne bağlıdır. ‘Mukallit’ dediğimiz nüktedan kişiler de mübâlağa sanatından yararlanır. Ancak şairler, sözü estetik örtülerle sundukları için, mübâlağada palavracı ithamından muaftırlar.

A. Yalancılıkla Tanınan Kimseler:

1. Şeytan:

Yalancılar zümresinin başı şeytandır. Kibri yüzünden cennetten kovulan ve intikamını almak için yalan söyleyerek Âdem ile Havva’nın yasak meyveyi yiyip cennetten kovulmasına sebep olan şeytana, kıyamete kadar âdemoğullarını yoldan çıkarmak için ruhsat verilmiştir (Kur’an-ı Kerim, Nisa, 117-118 / İbrahim, 22; Araf, 20-21).

Azâzîl da‘vî kıldı da‘vîsi yalan oldu

Yalan da‘vî kılanuñ pes cezâsı azâb-durur (Yunus Emre, s. 21, G. 4105).

(Şeytan üstünlük iddiasında bulundu ve davası yalan oldu. Yalan dava güdenin sonunda cezası azaptır.)

Gerçekler ana er dimez irmez murâdına

‘Ahdine gerçi kim şu kişi kim yalan ola (Hayretî, s. 88, G. 9).

(Sözünde yalan olan kişi muradına eremez. Doğrular o kişiye insan demezler.)

Dûr eyledün dürûg ile cennetten Âdemi

Lâ’ik degül mi sana rakîb ehremen disem (H. Hamdi G. 105).

(Ey rakip! Sen yalanla Âdem’i cennetten uzaklaştırdın. Sana ehremen desem doğru olmaz mı?)

Yıkma gönlin ‘âşikuñ uyma rakîbe dostum

Çün bilürsin sözi iblîsüñ yalandur lâ-cerem (Mihri Hatun s. 164, G. 106).

(Dostum, rakibe uyup da aşğın gönlünü kırma, harap etme. Şeytan sözünün şüphesiz yalan olduğunu iyi bilirsin.)

2. Vâiz, Zâhid, Sûfî, Müddeî, Rakip, Agyar:

Vâ’iz, zâhid, sûfî, müdde’î, rakip gibi kimseler şaire göre öteki, bir başka ifadeyle muhalif cephedeki şeytana uyan kimselerdir. Bunlar şairin mesajını sunmak için oluşturduğu veya cemiyet içinde engelleyici pozisyonda olan negatif tiplerdir. Çoğu zaman bilgisiz olduğu

halde konuşmalarıyla halkı yönlendirebilen kâl ehli kimselerdir. Çıkarlarını korumak için riyakârlık yapabildikleri, yalan söyleyebildikleri için şeytana da benzetilirler.

Gele gerçeklerin eri yol için ey vâ'iz

Yakdun a halkı zebânunla yalanı gider (Hayretî, s. 264, G. 401).

(Ey vaiz, dilinle halkı yaktın; gerçek erlerin yolu için gel de yalanı bırak.)

O şâh-bâza tuzakdur bu halka-i tevhîd

Nedür bu hod-menişânda olan yalan tolan (Tokatlı Kânî 257, G. 139).

(Bu tevhit halkası o şahbaza tuzaktır. Bu bencilliklerdeki yalan dolan nedir?)

Kim ki bizâr olmadı 'ışkında şol ma'sûkının

O yalancı müdde'înin bahtı bizâr olmasun (Nesimî, s. 233, G.328).

(Kim şu sevilenin aşkıyla küskün olmadıysa o yalancı müdde'înin bahtı küskün olmasın.)

Vâ'iz-i şehri işitdüm ki yalan söyler imiş

Pîr-i meyhâneye sordum didi söyler gerçek (Mesihî, s. 121, G. 138).

(Şehrin vaizinin yalan söylediğini işittim; dergâhın şeyhine sordum; doğru söylediğini söyledi.)

Yalan ve gerçek tezadı üzerine kurulmuş bu beyitte, vaiz davalı, onun yalan söylediğini iddia eden kişi davacı, şeyh hâkim, şair ise savcı konumundadır. Şeyhin “doğru söyler” hükmü, vaizin yalan söylediğini iddia eden şairin sözünü desteklemektedir.

Ey perî-yüzlüm direm varma rakîbe kıl hazer

Fitnessine aldanup virme gönül mekkâr imiş (Figânî, s. 28, G. 39).

(Ey peri yüzlüm! Ben sana “rakibin yanına gitmekten sakın” diyorum. O çok hilekârmış. Onun fitnessine aldanıp da gönül verme!)

Dediler kâmetine Sidre kemâl ehli velî

Halk anı sandı ki yalan dediler gerçek imiş (Nesimî, s. 150, G. 201).

(Olgun kimseler senin boyuna “sidre” dediler, ama halk o sözü yalan sandı. Sonuçta “doğru olduğunu” anladılar ve onayladılar.)

Burada halk tarafından yanlış anlaşılan bir durum düzeltilmektedir.

3. Büyücü ve falcılar:

a. Sevgilinin büyücü addedilen uzuvları:

Sevgilinin gönül çelen ve vadini yerine getirmeyen uzuvları da büyücü sınıfına girer. Bunların başında göz ve bakış gelir. Zülûf, ben ve ayvatüleri de misk kokuları sayesinde büyüleyici etkiye sahiptir.

Senün gözün hayâlinden bedî‘ ü sihr ü âlinden

Me‘ânî vü beyân ehli harâb u mest ü şeydâdur/Behramoğlu (Mecmuatü'n-nezair, s. 56).

(Senin gözünün hayalinden, güzelliğinden, sihir ve hilesinden mana ve söz üstadı olan şairler harap, sarhoş ve çılgın olmuştur.)

İnanman kâküli sihrine zinhar

Ki anun bir başı var bin dili var (Yahya. s. 15 mes. 2).

(Sevgilinin bir başı ve bin dili olan kâkülünün sihrine sakın inanmayın.)

Eskiden toprağa gömülü hazineyi korumak için, yaklaşıp ejderha görünen tılsım yaparlarmış. Kâkül bin dili olan ejderhaya, yüz de kapalı istiare yoluyla hazineye benzetilmiştir. Şair aynı zamanda seç telleriyle büyü yapma geleneğine gönderme yapmaktadır.

b. Hokka-bâzlar:

Ne sihr iderdi ‘aceb âl ile her âteş-bâz

Karanulukda ‘ayân eyledi gülistanı (Yahya, s. 34, K. 9).

(Her ateşle oynayan hokkabaz, karanlıkta gül bahçesi gösterirken acaba hile ile nasıl büyü yapardı?)

Burada çizilen tablo, ağızdan ateş çıkaran bir sirk görevlisinin karanlık gecede yaptığı gösteridir. Şair bu manzarayı sihirle izah etmektedir.

c. Falcılar:

Klâsik edebiyatta fâl, bugünkü anladığımız şekliyle birtakım kimselerin gelecek hakkında yalan vaatlerde bulunması değil; niyet edilen bir işin hayra yorulması, olumlu sonuç vermesi anlamında, kutlu fâl, ferruh-fâl gibi terkiplerle müspet anlamda kullanılmıştır. Kelimenin üstlendiği anlam pozitif düşünmek ve umudu yitirmemektir. Kutadgu Bilig’de bile;

Yana koptı yundi tonandı tükel

Namâz kıldı özke yorup edgü fâl (s. 496) şeklinde işlenmiştir.

(Tekrar koştı, yıkandı, tamamen donandı, kendi kendine iyiye yorup namaz kıldı.)

4. Şairler:

Şiirle ilgili benzetme ve şairle ilgili övgülere şair elinden çıkmış bütün eserlerde tesadüf ederiz. Tezkireci Latîfî şairleri; “onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir” (Bakara-2/112) zümresinden addetmektedir. “Şairlerin kalp hazinelerinin kinden uzak gönüllerine “şairlerin kalpleri Allah’ın hazineleridir” sözü gereği ilâhî ilham esintileri ve sübhânî feyz havaları eser. Böylece içlerindeki denizlerden düşünce kabarcıkları ile kenara çıkan irfan cevherleri ile marifet ve manâ incileri, ilâhî sır ve sonsuz varidat hazinelerinde toplanır. O parlak ve güzel incileri gayb sarayında ve varlığından şüphe edilmeyen büyük perdede bulunan söz gelinlerine, el değmemiş nükte kızlarına söz süsleri olarak giydirmiş, onları çok beğenilen tezyinatlarla bezeyip bütün insanların kalplerini kendilerine çekmeyi başarmışlar ve onları kendilerine bağlamışlardır.” (İsen, 1990, s. 3-4.) Fuzûlî de şairi nazm ülkesinin hâkimi, söz ikliminin reisi olarak tanımlar. Ona göre şiir, Hz. İsa’nın beşikte konuşması gibi bir mucizedir. (Doğan, 2002, s. 41) Yine şairler yeri geldiğinde, sanatları hayal ürünü olduğu için şiirle ilgili âyet ve hadislerle telmih yapmak suretiyle yalancı olduklarını samimi bir dille beyan etmekten geri kalmazlar. Şairin yalancılığını peşin olarak kabul etmesi, gerçekçi bir tutum olmasının yanında şahsı ve sanatı adına büyük bir erdemdir.

Ger dirse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var

Aldanma ki şâ‘ir sözü elbette yalandur (Fuzulî, Leyla vü Mecnun, s. 139).

(Eğer Fuzulî “güzellerde vefa var”, derse sakın inanma. Şair sözü elbette yalandır.) Bu beyitte nâkıs iktibas var. Şair görüşünü Yâsîn Suresi’ndeki “Biz Muhammed’e şiir öğretmedik. Ona yakışmaz da.” (Yâsîn-36/69) me’âlindeki âyete dayandırıyor.

Ben şâ‘irim o kâmet-i mevzunu doğrusu

Sevmem desem de belki yalan söylerim sana (Nedim s. 201, G. 4).

(Ben şairim. Doğrusu “o mevzun boylu sevgiliyi sevmem” desem de belki yalan söylemiş olurum.)

Ahvâl-i perîşânımı söylersem o şâha

Dir ki şu‘arâ sözleri billâh yalandır (Leyla Hanım, s. 49, T. 6-32).

(O padişaha perişan halimi söylesem, “vallahi şairlerin sözleri yalandır”, der.)

Bir yaña olup al ayagı ele ser çek

Sen baña yalan söyleme ben de saña gerçek (Tokatlı Kanî, s. 235, G. 106).

(Karşı çıkanları bir kenara bırak; kadehi eline alıp, kafayı çek. Sen bana yalan söyleme, ben de sana doğru söylemeyeyim.) Bir yana olmak pervasızlık veya tarafını belli etmede riyadan uzaklaşmaktır. Üstelik insan içince sorhoşluğun etkisiyle gizli sırları âşikar eder. Ancak şair ikinci mısradaki kendisinin de doğruyu söylemediğini dile getirerek meydan okuduğu karşı tarafla (rakiple) hukukunun yalan üzerine kurulu olduğunu açık yüreklilikle dile getirmektedir.

Bu mazmûn ile ancak kasdı tezyîn itmedir nazmın

İnanma dâsitân-ı Rüstem'e Tûsî yalan söyler (Nevres, s. 167, G. 37).

(Tûsî'nin amacı bu mazmunlarla şiirini süslemektir. Tûsî'nin anlattığı Rüstem destanına inanma. O yalan söylüyor.) Şair, telmih sanatıyla Şeh-nâme şairi Firdevsî-i Tûsî'yi Zaloğlu Rüstem gibi efsanevî şahsiyetlerin kahramanlıklarını abartması yüzünden yalancılıkla itham etmektedir. Ona göre bu abartılar sadece şiiri süslemek içindir.

5. Yalancı şahit:

Miyân-ı müyuna yokdan yalan şehâdet edip

Gürûh-ı ehl-i suhan öyledir belî derler (Şeyh Gâlib, s. 277, G. 63)

(Şair taifesi, sevgilinin kıl gibi ince belinin yok olduğuna dair yalancı şahitlik edip “evet, öyledir (yoktur)” derler.) Şair “belî” kelimesini tevriyeli olarak hem sevgilinin beli hem de evet anlamlarında kullanmıştır.

Hatuñ tezvîrine kaşuñla zülfüñ

Görüñ eyler mi bir togrı şehâdet (Muhibbi, s. 105, G. 227).

(Ey sevgili! Senin yüzündeki ayva tüyelerinin söylediği yalana, saçının ve kaşının (her ikisi de eğri oldukları için) doğru şahitlik etmeleri beklenebilir mi?)

Burada mantık eğriden doğru çıkmayacağı yönündedir. Buradaki güzellik unsurlarının ortak yanı eğri olmaları ve fitne çıkarmalarıdır. Hâliyle eğri olan unsurlardan doğru şahitlik beklenemez. Şair, şer'î kurallara uygun olarak iki şahit seçmiştir.

B. Şairin Yalan Söylettiği Unsurlar:

Şair bazı durumlarda kendi yalanını nesnelere ve tabiat unsurlarına yansıtır. Bazen de sevgiliye yakınlık açısından rakip gördüğü nesnelere yalan söyler. Bazen de dolaylı anlatımı tercih ederek, doğrudan söyleyemediği sözleri nesnelere üzerinden söyler.

1. Ayna:

Selahaddin Pınar, kürdilhicazkâr şarkısında aynalarla yarışır ve kendi gönül aynasından farklı olarak sadece suret gösteren aynaların hepsini yalancılıkla suçlar.

Yalancıdır hep aynalar, gir kalbime gör kendini

Gerçek yüzün bir bende var gir kalbime gör kendini (www.genckolik.org.)

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?

Benim mi Allahım bu çizgili yüz

Ya gözler altındaki mor halkalar

Neden böyle düşman görünüyorsunuz

Yıllar yılı dost bildiğim aynalar/C. S. Tarancı (Enginün, 1992, s. 698).

2. Sabâ:

Zât-ı dil-dâre dokunmam diyerek gerçeğden

Dil-i vâbeste-i Kâmîyi inandırdı sabâ/Kâmî, (İz, 1995, s. 396).

(Sabah rüzgârı, sevgiliye dokunmadığını söyleyerek, gönülden bağlanmış Kâmî'yi buna inandırdı.) Beyitte “gerçekten” kelimesi sihr-i helâl sanatıyla her iki cümlenin zarfı olarak kullanılmıştır. Saba “gerçekten dokunmam” diye söz veriyor. Şair ise bu söze gerçekten inanıyor. Burada saba şairi yalan vaatte bulunarak kandırmıştır.

3. Kalem:

Bu sözde lîk efendim kalem yalan söyler

Ben eyliyeyim anun bari kizbini izhâr (Nedim, s. 25, K.7).

(Efendim, lakin bu sözde kalem yalan söyler. Bari ben onun yalanını ortaya çıkarayım.) Şair mecaz yoluyla doğrudan değil dolaylı olarak kabul eder yalan söylediğini. Kalemin yalan söylemesi şairin kaleme yazdığını şiirle alakalıdır. Onun yalancılığını ortaya çıkaran şair de kendi yalancılığını ima etmektedir.

Yarıldı vasf-ı lebi lezzetiyle dil Haşmet

Zebân-ı kîl-i edâyı yalandırınca dek (Haşmet, s. 267, G. 142).

(Ey Haşmet! Eda kaleminin dilini yalana alıştırıncaya kadar sevgili dudağının özelliğinin lezzetiyle dilim yarıldı.) Beyitte yalanmak fiilinin dil çıkarma anlamı lezzet ve dil kelimeleriyle iham-ı tenasüb oluşturmaktadır.

İki dillü olduğuyıçun kalem
Ser-nügündür u siyeh-kâr u dijem (Ahmedî, s. 178).

(Kalem iki dilli (riyakâr, doğru da yalan da söyleyebilen) olduğu için başı aşağı, günahkâr ve keskindir.) Şair, yazarken baş aşağı tutulan kaleme hüsn-i talil sanatıyla riyakârlık atfetmektedir.

4. Kuşlar:

Eski zamanlarda eğitilmek suretiyle güvercinlere mektup taşıtıldığı için, onların doğru söylediğine inanılır; buna mukabil yabancı güvercinin(fâhte, kumru) “ku ku” diye ötmesi “gû gû” (Farsça’da “söyle”) şeklinde algılandığı için üveyik dedikoduculukla suçlanmıştır. “Ekzebu min fâhte” Arapçada “üveyikten daha yalancı” anlamına gelen bu tabir edebiyatımızda da kullanılmıştır. Bugün “yerin kulağı var” atasözünde yere gizli bir kulak izafe edilirken çocukların eğitiminde bazı şeyleri “kuşların söylediğinden hareketle” kuşlar gammazlıkla itham edilir.

Ekzebu min fâhte dinse me’âl
Kizb ile me’lûf olan bed-hısâl (Onay, 2000, s. 206).

(Yalanı huy edinmiş olan kötü huylu kimseye “üveyikten daha yalancı”, dense yeridir.)

Kapunda zâg rakîbünden otururdum emin
Belâ bu fâhiteler de görürse kumkum ider (Mesîhî, s. 98, G. 81).

(Üveyiklerin görüp “kumkum” diye haber vermesi tehlikesi olmasaydı, senin kapında karga rakipten emin olarak otururdum.) Burada üveyikler, “kuşlar söyledi” deyiminde olduğu gibi gammazlıkla suçlanmaktadır. Yansıma kelimesi olan “kumkum”, çömlek anlamındaki kumkuma kelimesiyle dilimizde oluşturulan “laf kumkuması, fitne çömleği” gibi deyimleri çağrıştırmaktadır.

Kıldurdum zârı gülşende ögerdüm yârımı ol gün
Ügeyik didi gû gû gû gügercin didi bu bu bu / Kadı Burhaneddin (İz, 1995, s. 153).

(O gün gül bahçesinde ağlayıp inleyerek sevgiliyi överken üveyik “gû gû” (söyle söyle) dedi, Güvercin de “bu bu bu” diyerek sevgiliyi aşikâr etti.) Şair, kuş seslerine anlam yüklerken üveyiğe meraklı, güvercine gammaz sıfatı yüklemektedir.

Günümüzde gizli kalması gereken bir olayın duyulması durumunda, faili gizlemek için söylenilen “kuşlar söyledi” tabiri, bu inancın devamı olsa gerek. Mantıksal olarak da uçan ve öten bu varlıklar, gören ve söyleyen sıfatıyla anılır. Orhan Veli de bahara bağladığı umudu, sıkça duyduğu kuş sesleriyle yeşertir ve yaşadığı hayal kırıklığının yalanını kuşlara söyler:

İnanma ceketim inanma
Kuşların söylediklerine
Benim mahrem-i esrârım sensin
İnanma kuşlar bu yalanı
Her bahar söyler
İnanma ceketim inanma (www.siraze.net.tr)

5. Hançer:

Mesel durur bu ki olmaz şehâ dilüñ kemügi
Ne deñlü söylese ma'zûrdur yalan hançer (Üsküplü İshak Çelebi, s. 25, K. 12).

(Ey şah gibi yüce sevgili, “dilin kemiği yoktur”, atasözünde belirtildiği gibi hançer ne kadar yalan söylese de mazurdur.) Şair dile benzettiği hançerin eğri olduğu için yalan söylemesini mazur görmektedir.

C. Yemin:

Yalan söylemeyi alışkanlık edinen kişi, inandırıcı olamayacağını bildiği için gerçeği söylerken veya yalan sözüne inandırıcılık katmak için yemin etmeyi de alışkanlık edinir. Hâliyle yalancı güruhundan sayılan şairlerin de yemin etme temayülü yaygındır. Sözün doğruluğunu ispat için de kutsal değerler üzerine yemin edilir.

İder itdürmege kizbin tasdik
Kasemi şedd-i nitâk-ı tahkik
Çok yemîn ehli degül ehl-i yemîn
Kizbinüñ şâhididür fart-ı yemîn (Nâbî, Hayriyye, s. 246).

(Yalancının yemini, yalanını tasdik ettirmek için gerçeğin kemerini kuşanmaktır. Çok yemin edenler sağlamlardan değildir. Onun çok yemin etmesi, yalancılığının ispatıdır.)

Güzeller mihr-bân olmaz demek yañlıştır ey Bâkî
Olur vallahi billahi hele yalvarı görsünler (Bâkî, s. 97, G. 55).

(Ey Baki, “güzeller şefkatli olmaz” demek yanlıştır. Yalvarı(para) görürlerse vallahi billahi şefkatli olurlar.) “Yalvarı görmek” deyimini kinaye sanatıyla “âşıklar yalvarmaya devam etsinler” anlamında da kullanılmıştır.

Mesîhî bir gün ey dil-ber ölür yolunda gerçekden
İnan vallâhi billâhi ve tallâhi yalanum yok (Mesîhî, s. 127, G. 123).

(Ey gönül alan güzel, Mesihî bir gün senin yolunda gerçekten ölür. Vallahi, billahi, tallahi yalanım yok; inan.)

Sıdk-ı nefesin sırr-ı füyûzât-ı ilâhî
Vallâh bu ne lâf u ne güzâf u ne yalandır (Şeyh Gâlib, s. 44, K. 28).

(Doğru sözün İlahî feyizlerin sırrıdır. Vallahi bu, boş laf ve yalan değildir.)

Kelâmullâh hakı için benüm bu sözde kizbüm yok
Safâ virür baña Kur’ân gibi güftârı ‘Oşmânuñ (Zatî, s.119, G. 763).

(Osman’ın sözleri bana Kuran gibi safâ verir. Benim bu sözde yalanım olmadığına Allah’ın sözleri üzerine yemin ederim.)

D. Toplum Tarafından Yalan Sayılan Mefhumlar:

Toplum tarafından yalan sayılan mefhumlar, tecrübe yoluyla halka mal olmuş göreceli olgulardır. Geçicilik arz eden her mefhum yalan sayılmıştır. Dünyadan insan umutlarına kadar birçok unsurun yalanla ifade edilmesi, ihtiyaten inanıp güvenme konusunda temkini içerir. Yalanı dolaylı ifade eden “sanmak, inanmak, aldanmak, eğlenmek, oyalanmak, kanmak” gibi fiiller geçiciliği ifade etmek için kullanılır.

1. Dünya, âlem:

Saña sihrile virmesün gurûrı
Ki bu gam-hânenüñ yokdur sürûrı (Hüsrev i şirin, s. 92).

(Bu gam yeri olan dünyanın neşesi yoktur; o sana sihir ile gurur vermesin.)

Yalancı dünyede gerçek erenler bir haber dirler
Senüñ bir bûseñi alan cihânda biñ yaşar dirler (Üsküplü İshak, s. 91, G. 80).

(Yalancı dünyada gerçek erenler “senin bir buseni alan dünyada bin yaşar” diye gerçeklerden haber verirler.) Beyit yalan ve gerçek tezadı üzerine kurulmuştur. Dünya yalancı, erenler ve sözleri doğrudur.(Daha güzel ifade edelim!)

Sıdk niyyet ver ki bu dünyâ denen mekkârenin
Mekrine aldanmayam kizb u yalana bakmayam (Usulî, s. 175, G.79).

(Verdiğin sözde dur da bu dünya denen hilekârın hilesine aldanmayayım; yalan dolanına bakmayayım.)

Eger kim merd iseñ anuñ vefâsın umma sıdk itme
Bu dehr-i pîre-zen ‘ahdi yalan ey gerçek er gerçek (Zatî, s. 105, G. 734).

(Ey gerçek er olan, mert isen bu yaşlı kadın gibi dünyanın vefasını umma; ona güvenme; onun sözünün yalan olduğu gerçektir.)

Dönmedi çarh murâdımca benim bir kerre
İtmeyem ben de tekâpû bu yalan dünyâyâ (Leyla Hanım s. 45, M. 5).

(Dünya bir kez benim isteğim doğrultusunda dönmedi. Ben de bu yalan dünyaya yaltaklık etmemeliyim.)

‘Aceb mi nakşına aldansa gönlüm deyr-i dünyânuñ
‘Acâ’ib zîneti vardur bu gün birkaç sanem birle (Figânî, s. 40, G. 76).

(Gönlümün bu dünya denen kilisenin resimlerine (süsüne)veya hilelerine aldanmasına şaşılır mı? Şimdi bir kaç put gibi güzel olan sevgiliden ibaret olsa da, oldukça şaşırtıcı bir süsü vardır.)

2. Zaman:

Nev-bahâr eyyamını seyr etdi gördü kim yerin
Yüzüne güldü bir iki gün yalancı rüzgâr (Usulî, s. 68, K. 3).

(O ilkbahar günlerini yaşadı ve yalancı zamanın bir iki gün dünya yüzüne güldüğünü gördü.) Şair, yalancı rüzgârı özlenen ilkbaharın çabuk geçtiğini ifade ediyor. Rüzgâr, istiare sanatıyla “zaman” anlamında kullanılmıştır.

Aldanurdum gül-bün-i ‘ömrüñ yüze güldüğüne ‘
Ahdine tursa zamâne dönmese devrân eger (Baki s. 25, K. 13).

(Eğer zaman sözünde dursa, dünya dönmeseydi, gül fidanı gibi (kırılgan) olan ömrün yüze güldüğüne inanırdım.)

Bir düş gibidir hak bu ki ma'nâda bu âlem

Kim göz yumup açınca zamânı güzer eyler (Nef'î, s. 23, K. 10).

(Manâda bu dünya bir rüya gibidir. Göz yumup açıncaya kadar geçer gider.) Dünyadan göçen kimse için dünya yok olmuştur.

Hevâya sarf olunup nakd-i vakt-i ümmîdim

Dürûg-ı lâf-zen-i rûzgâra aldandım (Haşmet, s. 281, G. 169).

(Umudumun vakit serveti havaya harcanıp gitti. Zamanın laf söyleyen yalanına aldandım.) Şair “vakit nakittir” atasözüne dikkat çekmektedir. Laf-zen, boş vaatte bulunan anlamında kullanılmış.

3. Felek:

Felek, boşa çıkan umutlar sonucunda hayal kırıklığına uğrayan insanın psikolojisine bağlı olarak suçladığı bir kavramdır. Aslında felek, burçların bulunduğu gökyüzü olup talihinin iyi yönde değişmesini uman insanın umutsuzluk ve başarısızlıkların yüklendiği bir olgudur. İşler yolunda olduğunda bahsi geçmeyen felek, olumsuzlukların baş müsebbibi sayılır. Beklentisi gerçekleşmeyen şair feleği yalancılıkla suçlar.

Etdikçe tâli'imle recâ-yı muvâfakat

Her va'de-i dürûguna bin yıl zamân verir (Nefî, s. 9, K. 4).

(Felek, talihimle söz birliği yaptıkça her yalan sözüne bin yıl süre tanır.)

Tâ itmeyince dergehine ilticâ anun

Va'd-i dürûg-ı çarh ile dil nâ-murâddur (Osmanzâde Taib, s. 180).

(Gönül, onun dergâhına sığınmadığı sürece, feleğin yalan vaadi ile oyalandı; muradına eremedi.) Şair feleğin oyalamasından memduhun kapısına sığınarak emin olmuştur.

Bu kanâ'at cübbesinden key sakın çıkarma baş

Gâfil olma aldar avlar seni de çiyner tolâb (Ümmi Sinan, s. 27, G. 15).

(Bu kanaat cübbesinden sakın başını çıkarma. Gafil olma; bu dolap seni aldatır, avlar ve çiyner.)

Dünya istiare sanatıyla dolaba (su değirmeni) benzetilmiş. Beyitte baş ve dolap dairesel şekilleriyle tenasüp oluşturmaktadır. Şair değirmene kapılmış baş manzarası çizmektedir. Buna mukabil baş, kanaat cübbesi içinde emniyettedir.

4. Fecr-i kâzib:

Hatt-ı 'izâr-ı yâre iki subh olur misâl

Kim biri kâzib ola biri sâdika seher (Necâfî Pala, 1995, 458).

(Sevgili yüzündeki ayva tüyleri, biri yalancı diğeri sadık olan iki sabaha benzer.) Tüyler olmadığı zamanki parlaklık sadık sabaha, tüylerin siyah görüntüsü yalancı sabaha benzetilmiştir.

'Aşkda sâdıklık izhâr itdi dâğın gösterüp

Gâlibâ derlerdi kâzib kıldı andan 'âr subh (Fuzulî, s.157, G. 54).

(Yalancı fecir yarasını gösterip aşkta sadık olduğunu ortaya attı. Yalan söylerken terlediği için, galiba sabah ondan utandı.) Şair, teşhis yoluyla hüsn-i talil sanatıyla güneşin doğuşundan önceki tabiat olaylarını bir iddia şeklinde yorumlamaktadır. Yalancı fecir, subh-ı sadık olduğunu iddia etmekte ve terlemektedir. Çiy taneleri kapalı istiare yoluyla tere benzetilmiştir. Sabah ise bir yalana şahit olduğu için utanmakta ve kızarmaktadır. Tan kızılığı da sadık sabahın kızarması şeklinde yorumlanmıştır.

Çü mihrün gice gündüz sâbit olmışdur derûnumda

Yanumda subh-ı sâdik 'arz-ı mihr eylerse kâzibdür (Gelib. Ali, s. 33, G. 73).

(Güneşe benzeyen yüzün zihnimde gece gündüz kaldığı için eğer sabah güneş gösterirse benim yanımda yalancıdır.)

Şair güneşle sevgilinin yüzünü mukayese ederken, tabiatın güneşini yok saymakta ve bu suretle subh-ı sadığı fecr-i kâzib kabul etmektedir.

Subh-ı kâzib gibi kizb ehli tasaddurda olur

Subh-ı sâdik gibi alçakda kalan dânâdur (Gelibololu Ali, s. 386, K. 13).

(Yalancılar yalancı fecir gibi yükseklerde durur. Bilgeler de sadık sabah gibi alçaklarda durur.)

Yalancı fecir sabahtan önce olduğu için, yalancılara gösterilen ilgi ile paralellik göstermektedir. Şair, gerçeklerden rahatsız olan ve yalan cazibesine kapılan toplum psikolojisini eleştirmektedir.

5. Ruyâ-yı kâzibe, hayal:

Bir âleme düşsek ki elem olmasa anda
Her rind-i gedâ pâdişeh-i Cem-haşem olsa (Nefî, s. 193, G. 117)

(Elem olmayan bir âleme düşsek. O âlemde her gönül adamı kul, birer Cem halkının padişahı olsa.)

Kulları padişah yapmak elbette hayal işidir ve sözü yalan olarak kalır.

Hâb üzre iken koçdı demişsin o miyânı
Hayr ola düşüñse eger ey Yûsuf-ı sâñî (Atayî, s. 315, G. 244).

(Ey ikinci Yusuf, “ben uyurken o belimi sardı”, demişsin. Bu senin rüyan ise hayır olsun.)

Dün gece İshâk ol dildârı gördüñ didiler
Kanda gördüñ düşüñ ise hayr ola gerçek misin (Üsküplü İshak Çelebi, s.143, G. 200).

(Ey İshak, dün gece o güzeli gördüğünü söylediler. Nerde göreceksin? Emin misin? Düşün ise hayır olsun.)

Düşümde zülfüñi gördüm diye sevinmiş idüm
Gözüme hod görinen ejdehâyimiş ey dost (Cem Sultan, s. 53, G. 17).

(Ey dost, rüyamda saçlarını gördüm diye sevinmiştim. Gözüme görünen ejderhanın ta kendisiymiş.)

‘Âlem-i vuslat hayâl-i hâb imiş ru’yâ gibi
Pâydar olmaz dirîgâ bî-vefâ dünyâ gibi (T. Yahya, s. 144, T. 22).

(Vuslat âlemi rüya gibi uyku hayali imiş. Yazıklar olsun! Vefasız dünya gibi bu da kalıcı olmaz.)

‘Aceb mi vasluña irmek hayâlin itdise ‘Adnî
Ki sultânlığa irişür gedâ yalancı hâbında (Adnî, s. 21, G. 72).

(Adni, sana kavuşma hayalini kurduysa buna şaşılır mı? Bir kul yalancı rüyada sultanlığa ulaşır.)

Ru'yânı riyâ eylediler hâbuñı gaflet
Bu hâl ile mahşerde sen ancak uyanursın (G. Ali, s. 102, G. 393).

(Senin rüyanı riya, uykunu gaflet hâline getirdiler. Sen bu haldeyken ancak mahşerde uyanırsın.)

Şair dünya meşgalesinin insanı değiştirebileceğine dikkat çekmekte ve insanın düzenin yalanını ömür boyu fark etmeyeceği gerçeğini dile getirmektedir.

6. Mal, mülk:

Halk arasında sehl-i mümteni üslubuyla Yunus Emre'ye izafe edilen “Mal da yalan mülk de yalan/Var biraz da sen oyalan” (www.meshursozler.com) sözü mal mülkün yalan olduğunu çok açık ve güzel anlatmaktadır. Gerçekten de Yunus Emre'nin bu konuda çok ibret-âmiz sözü vardır.

Döküle altûnun mâlun ayruğıla ola hâlün

Senden girü kalan mâlun sana bil assı kılmaya (Yunus Emre, s. 256, G. 316).

(Öldüğün zaman altının, malın dökülür. Hâlin ellerinkine benzer. Senden geri kalan mal, sana bir yarar sağlamaz.)

Şunlar ki çokdur mâlları gör niçe oldı hâlleri

Sonucu bir gönlek geymiş anun da yokdur yenleri (Yunus Emre, s. 259, G. 358).

(Şu malları çok olanların hâli ne oldu; bak. Sonunda yenleri bile olmayan bir gönlek giymişler.)

Nice biñ taht islerin bir tahtaya bindürdiler

Tâc u tahtum var diyen gör mülk ü mâlıñ kandedür (Ümmi Sinan, s. 65, G. 43).

(Binlerce taht sahiplerini bir tahtaya bindirdiler. Ey “taç ve tahtım var” diyen, bak bakalım mal ve mülkün nerede kaldı.)

Gel ey gönül bunda mekân tutulmaz

Fenâ mülkü dirler oynar ütülmez

Aldanup balına barmak banarsañ

Sin içinde râhat olup yatılmaz (Ümmi Sinan, s. 105, G. 75).

(Ey gönül, bu dünyaya “yokluk ülkesi” derler. Buraya yerleşilip kalınmaz. Bu dünya insanlarla kumar oynar; hiç yenilmez. Aldanıp onun balına parmak banarsan mezar içinde rahat olarak yatamazsın.)

7. Murat, Mutluluk:

Açar solar türlü çiçek

Kimler gülmüş, kim gülecek

Murat yalan ölüm gerçek

Dostlar beni hatırlasın (Âşık Veysel, s. 189).

Ütöldü can u dil nakdi dahi bu nakş murâd olmaz

Dirîgâ şes-der-i gamda gönül kaldı küşâd olmaz (Usuli, s. 55, G. 44).

(Can ve gönül varlığı kaybedildi. Bundan sonra bu istek gerçekleşmez. Yazıklar olsun, bu gamın altı kapısında gönül kaldı; artık açılmaz.)

Şair maksada erişememeyi tavla oyununda yenilmek örneğiyle anlatıyor. Şeş-der, ütölmek, küşad olmamak tavla terimleridir.

Bir dem murâdım üstüne devr eylemez felek

Âb istesem serâb-ı ‘ademden nişân verir (Nefi, s. 9, K. 4).

(Felek biran bile isteklerim doğrultusunda dönmez. Su istesem yokluk serabını gösterir.)

Burada yalan “serâb-ı ‘adem” terkihiyle ifade edilmektedir.

Sürüp cümle murâdâtı çıkar meydân-ı hâtırdan

Cihân içinde yıllarla murâd atını sürdün tut (Hayretî, s. 94, G. 22).

(Dünya içinde yıllarca murat atını koşturdun say da, bütün arzularını gönül meydanından sürüp çıkar.)

Var imiş çün ‘âlemün bir şâdisinde biñ gamı

İmdi aldanma yalancı şâdmânî hiç imiş (Mihri Hatun, s. 167, Mes. 367).

(Dünyanın bir neşesinde bin keder varmış. Şimdi aldanma yalancı, dünyanın neşesi yokmuş.)

Ferah şâdî geçer bir dem Muhibbî aña aldanma

Gam u gussa velî gelse dimişler yok aña pâyân (Muhibbi, s. 637, G. 2162).

(Ey Muhibbi buna bir an bile aldanma. Mutluluk ve sevinç bir anda geçer. Gam ve keder geldiğinde insanlar “bunun sonu yok” derler.)

Şair geçen mutlulukları az, gelen acıları çok gören insan psikolojisinden bahsetmektedir.

8. İnsan:

Kanı mülke benim diyen köşk ü sarây beğenmeyen
Şimdi bir evde yaturlar taşlar olmuş üstünleri (Yunus, s. 298, m. 368).

(Ülkeye benim diyen, köşk ve saray beğenmeyenler nerede? Şimdi üstleri taştan oluşmuş bir evde yatıyorlar.)

Nice bin âdem oğlanı helak olmak gerek tâ kim
Yalancı kahbe dünyâdan ola bir gerçek er peydâ (Usulî, s. 97, G. 1).

(Yalancı, kahpe dünyadan gerçek bir er çıkması için binlerce insanın helak olması gerekir.)

N'eylersen eyle gerçek erenlerle hem-dem ol
Tûmâr-ı 'ömrün ucu yakındur yalan gibi (T. Yahya, s. 100, G. 34).

(Ne yaparsan yap, gerçek erenlerle birlikte ol. Ömür tomarının ucu yalan gibi yakındır.)

Şair ömrü bir kâğıt tomarına benzetmektedir. Ömre bir yalanın ortaya çıkması kadar süre tanımakla dünya hayatının yalan olduğunu vurgulamaktadır.

Dünyâya gönül balgama çün ehl-i sefersin
Kim itdi ki sen eyleyesin bunda ikâmet (Muhibbi, s. 94, G. 185).

(Bu dünyada geçici olduğun için dünyaya gönülden bağlanma. Bu dünyada kim sonsuza kadar kaldı da sen kalacaksın.)

9. Dava:

Egri temeliñ üstine togrı tamâm olmaz binâ
Kim ki yoldan döner girü da'vâsı hep yalan olur (Ümmü Sinan, s. 91, G. 63).

(Eğri temel üzerine doğru bina yapılamaz. Yoldan dönen kişinin davası hep yalan olur.)
Şair birinci mısradan atasözünden yararlanarak irsâl-i mesel yapmıştır.

Bize lân ile dürûgına olur revnak-deh
Kanı âdâb-ı kıyâsîdeki bürhân u delîl (Said Giray, s. 140, G. 113).

(O bize haksızlık ederek yalanımı süsler. Kaideye uygunluk adabındaki tanık ve delil nerede?)

Şair yalan bir davaya maruz kaldığını belirtiyor.

Sen dahı iy saltanat da'vî kılan
Ceħd it da'vî ki olmaya yalan (Ahmedi, s. 461).

(Ey saltanatı olduğunu iddia eden kişi, çalış da davan yalan olmasın.)

Girmesün câna 'adû efsâne ile koynuña
'Âşık-ı sâdık geçer ammâ sakın yalan çıkar (Atâyî, s. 248, G. 71).

(Ey sevgili, düşman yalan söyleyerek koynuna girmesin. Sakın! Sâdık âşık geçinir ama yalan çıkar.)

Dediler bî-haberler bâğ-i cennet kûyuña benzer
Haber verdi baña andan gelen âdem yalandır bu (Fuzuli, s. 246, G. 236).

(Habersiz olanlar “senin köyün cennete benzer” dediler. Cennetten gelen Âdem bana bunun yalan olduğunu söyledi.).

Şair mugâlata-ı maneviye sanatıyla beyti daha farklı açıklamaya meydan vermektedir. “Andan gelen âdem” ile cennetten gelen Âdem (a.s.) ve sevgilinin köyünden gelen birisi anlamlarına gelebilir. Her hâlükârda sevgilinin köyünün cennete benzetilmesine mukabil, cennetten güzel olduğunu öne sürmektedir.

10. Devlet, Saltanat:

Haşmet, Külliyyatında Donanma nazırı sıfatıyla kandilleri teftiş eden zatın latifesini naklederken, samimi itirafına yer verir:

“Ben bu kevkebe-i debdebe-i kâzibem ile kırk seneden mütecâvizdir ki zügürlük âteşine cânımı yakıyorum da sen donanma-yı hümâyûnda beş kanâdîl ziyâde yakmaga kâdir olamadıñ mı?” (Haşmet, s. 444).

Düşün miydi ya hayâl miyidi ol na'îm-i nâz
Devlet didükleri degül ise yalan kanı (Şeyhi s. 40, tr 5-III).

(O varlık içinde nazlı büyüyen (talih) rüyan mı yoksa hayalin miydi? Devlet dedikleri yalan değilse, yalan nedir!)

Devlet bahârı ayşına aldanma kim bu nûş
Bir baldır ki illet-i nîş-i belâ imiş (Ahmed Paşa, s. 68, t.1-I).

(Devlet baharı içkisine aldanma. Bu içki, bela zehrinin sebebi olan bir bal gibi görünür.)

Şair devleti bahara ve içkiye benzeterek insan dimağı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

İkbâle verme kalbini kim bî-bekâdır ol

Görmez misin ki kalbi onun lâ-bekâ imiş (Ahmed Paşa, s. 68, t. 1-I).

(Kalıcı olmayan ikbale gönlünü verme. Onun varlığının geçici olduğunu görmez misin?)

Cân-ı ‘azize Mısır vücûdunda rûzigâr

Şerbet yerine sunduğu zehr-i fenâ imiş (Ahmed Paşa, s. 68, t. 1-I).

(Zamanın Mısır bedeninde azizin canına şerbet diye sunduğu yokluğun zehri imiş.) Hz. Yusuf kıssasına telmih yapılarak Mısır azizinin ölümü devletin yalan olduğuna örnek verilmiştir. Şerbet ile zehir arasındaki tezat, devletin zahirdeki yüzünün şerbet, batındaki yüzünün zehir olduğunu anlatmaktadır.

Âdeme bir zevk kalur bu dünyede bir yahşi ad

Saltanat bâkî kalur dirlerise bu yalandır (Cem Sultan, s. 34, K. 9).

(Bu dünyada insanın yanına bir yaşadığı zevk ve bıraktığı iyi adı kalır. “Saltanat sürekli kalır” derlerse bu yalandır.)

Cihânun izzet ü ikbâlini efsâne bil Yahyâ

Yolundan kalma kim ‘âkil o yalan ile eğlenmez (Ş. Yahya, s. 173, G. 148).

(Ey Yahya, dünyanın ululuk ve ikbalini efsane say. Yolundan uzaklaşma; akıllı olan kimse bu yalan ile oyalanmaz.)

Dil-tîregân-ı câhûn inanma dürûgına

Zinhâr gitme giceler âteş fûrûgına (Nevres-i Kadîm, s. 202, G. 124).

(Makamın gönlü karalarının yalanına inanma. Sakın geceleri ateş ışığına gitme.)

Saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdır

Olmaya baht u sa‘âdet dünyede vahdet gibi (Muhibbî, s. 763, G. 2627).

(Saltanat dedikleri ancak dünya kavgasından ibarettir. Dünyada birlik gibi baht ve mutluluk yoktur.)

11. Güzellik:

Sâkî zamân-ı hüsnün için bir piyâle sun

Bir vakt ola ki diyessin ol bir zamân imiş (Ahmed Paşa, s. 63, G. 26).

(Ey saki, güzellik çağının hatırı için bir şarap sun. Bir zaman gelecek “o da bir zaman içinmiş” diyeceksin.)

Serseri Neyzen’in aklınla kulak ver sözüne

Girmemiştir bu ahvalim bu bedayi gözüne

Cehlinin kudreti baktırmadı kendi özüne

Pir olur saki-i gül-çehre bakılmaz yüzüne

Hak olur pir-i mugan zemzeme-i dem de geçer (Neyzen Tevfik, Türk Klasikleri, C. 11-45).

(Serseri Neyzen’in sözüne aklınla kulak ver. Benim bu hâlim onun güzel gözüne çarpmadı. Bilgisizliğinin gücü kendi özüne baktırmadı. Gül yüzlü saki yaşlanır, yüzüne bakılmaz olur. Yaşlı meyhaneci toprak olur; içki nağmeleri de biter.

12. Umut:

Emeller aldatıp avutmuş beni

Mehtaplı geceler uyutmuş beni

Sevdiğim çehreler unutmüş beni

Bana hiç birinin yokmuş vefası [Rıza Tefvik Bölükbaşı, Beste Şerif İçli, makam kürdilihicazkar (www.inleyennagmeler.com)].

Baňa inanmaz ümîd-i visâle düşdüğüme

Vefâya va‘de ider itmez o yalan bu yalan (Tokatlı Kânî 257,G.139).

(O vuslat umuduna düştüğüm konusunda bana inanmaz. Bağlılığa söz verir vermez “o yalan bu yalan”, der.)

13. Çok Söz:

Ya anun hüsnidür sâdık ya andan artuğı kâzib

Ya anun vechidür bâkî ya anun gayridür fâni/Nâmûsî (Canpolat,1982, s. 9).

(Onun güzelliği gerçektir; ondan başkası yalandır. Onun yüzü kalıcı, ondan başkası geçicidir.)

İderseñ sen eger lâf-ı irâdat

Bu ahlâk-ı bedi sen itme ‘âdat (Sinan Paşa, s. 95).

(Eğer sen laf ile hükümler vermek dilersen, bu kötü huyunu adet edinme; hemen terk et.)

Lâfi koyalım kâfiye teng oldu du’âya

Şimdengeri söz gevher olursa hezeyândır (Nef’î, s. 23, K. 9).

(Kasidenin dua bölümüne kafiye azaldığı için lafı bırakalım. Bundan sonra sözün cevher bile olsa hezeyan gibidir.)

Kemâl ehlinde lâf olmaz yeter lâf etdin ey Nef’î

Du’âya başla kim buldu kasîde hadd ü pâyânı (Nef’î, s. 28, K. 11).

(Ey Nef’î, olgun kişilerde fazla laf bulunmaz. Ettiğin laf yeter. Kasiden tamamlandığı için duaya başla.)

Dûstlar bir kişi göñlin güft ü gûya virmesin

Olmaz işe bağlayuben ârzûya virmesin (Muhıbbî, s. 638, G. 2165).

(Dostlar, bir kişi gönlünü olmayacak işlere bağlayıp laf söz ve arzuya virmesin.)

14. Yalan Şıra/Sahte İçki:

Müselles, taze şaraba bazı otlar karıştırarak üç kere tasfiye olunup çekilen şaraptır. İçilmesi haram sayılmaz. Üzüm şirasının üçte ikisi kaynayıp, üçte biri kaldığı için “müselles” adı verilen bu şaraba “sahte” anlamında yalan şıra denilmiştir (Onay, 2000, s. 340).

Pîr-i mugâna diñ ki yalan şıra sıkmasın

Peymânesiyle yoksa ana bir kaç ölçerim (Enverî, s. 136, G. 173).

(Yaşlı meyhaneciye söyleyin, yalan şıra sıkmasın. Yoksa ona kadehiyle birkaç vuruş yaparım.)

Yalan şıra, sahte şarap anlamında kullanılmış. Sıkmak fiili iham sanatıyla üzümü sıkmak ve yalan söylemek anlamında kullanılmıştır. Ölçmek de iham sanatıyla şarabın sahte olup olmadığını tahlil etmek ve dövmek anlamlarındadır.

Kânûn-ı muhtemel-i kizb iken elüñdeki âb

Billûr-ı câm-ı mey-i âb-güne haml olunur (Tokatlı Kânî s. 185, G.32)

(Elindeki su yalan ihtimali nizamında iken, su renkli şarap kadehi saflığında sayılır.)

15. Yalancı Cennet, Bağ-ı irem:

Ruhun üzre benin şâhâ ne Hindûdur aceb ya Rab

Yalancı uğrı mı yahud İrem bâğında gül-çindir (Nesimi, s. 109, G. 136).

(Ey padişaha benzeyen sevgili, yanağının üstündeki benin, aman Allah'ım ne biçim Hintlidir! O ben (Hintli), sahte bir hırsız mı, yoksa İrem bağı da denilen yalancı cennette bir gül toplayacı mıdır?)

Şair sevgilinin benini renginin karalığı ve şeklinin küçük oluşu sebebiyle Hintli'ye teşbih eder. Colonel sözlüğündeki Hintli tanımı “dünyanın belki de en yavşak ve yalancı insanlarını barındıran ülke. İş yapanlar da bilir ki Hintliler güvenilmezdir; yalan söylemeyi severler; üç kâğıtçılığı severler.” (www.itusozluk.com.tr) şairin söylediklerine uymaktadır. İrem bağı da Şeddad tarafından cennete nispeten yaptırılan (Pala, 1995, s. 67) yalancı cennettir.

E. Tekzib, İnkâr:

Tekzib etmek, bir başkasını yalancılıkla suçlamak; inkâr etmek ise kendi yalanını kabul etmemektir. Bu iki terim genellikle bir davaya bağlı olarak kullanılan hukuk terimleridir. Tekzibde suçlama, inkârda savunma vardır.

Bâdeyi hürmetlidür didüğüm inkâr eylemez

Gerçi kim vâ'iz ne söylersem beni tekzîb ider (G. Ali, s. 27, G. 86).

(Vaiz, gerçi ne söylersem beni yalancılıkla suçlar ama şarabın saygınlığını söylediğimde sözümü yalanlamaz.)

Tekzîb iderse sıdkımı kâdî-i 'aşk eger

Da'vâma eşk ü âhı güvâh eyler aglarım (Şeref Hanım, s. 263, G. 136).

(Aşk kadısı benim doğruluğumu yalanlarsa, ağlarım ve davama âh ve gözyaşımı şahit ederim.)

Dün beni öldürdüğüne hançeri şâhid yiter

Dönüben inkâr ider hiç kimseler işitmesin (Muhibbi, s. 597, G. 2016).

(O sevgilinin beni dün öldürdüğüne hançeri şahit olarak yeter. Ancak dönüp bunu inkâr eder. Aman kimseler doymasın.) Sevgilinin bakışı istiare yoluyla hançere benzetilmiş. Şair dönmek fiiliyle bakışların değiştiğini ifade ediyor.

II. Yalana Muhatap Kitle:

Her hâlükârda yalana muhatap olan kitle, yalan söyleyen kitle üzerinde güç ve nüfuz sahibidir. Nüfuz sahibi kitle ya kendisinden bir menfaat beklentisi sonucu yalana maruz kalır veya kendisinden bir gerçeğin gizlenmesi yoluyla yalana muhatap olur. Yalan söyleyenler bir lütufla ödüllendirilmek veya bir ceza görmemek için yalana başvururlar.

1. Devlet Adamları, Nüfuz Sahiplerine Söylenen Yalan:

Yalana muhatap olan kitlenin başında kendisinden menfaat umulan güç ve mevki sahipleri gelir. Bunlar, kaside sunulan devlet ricalidir. Sanatçıyı himaye eden gelenekte, kasideye ödül olarak verilen caizeler, sanatçıyı teşvik amaçlıdır. Kasideyi sunan da, kendisine kaside sunulan da bu sözlerde yalan olduğunu bilir. Bir yalandan ibaret olan kasideyi alan, yalana değil, yalanın söyleniş üslubunun estetiğine puan verdiği için övgüdeki yalanın gerçek olduğu zannına kapılmaz.

Söz tükendi nice bir da'vâ-yı şî'r ü şâ'irî

Lâf-ı da'vâ ber-taraf şimdi du'â hengâmıdır (Nef'î, s. 14, K. 6).

(Şiir ve şairlik davası ne zamana kadar sürecek! Söz tükendi. Lafi bir kenara bırak; şimdi dua vaktidir.)

Ya'nî cürmüm nedir ey kân-ı kerem hiç bilmem

Şöhret-i kâzibemiz gerçi biraz ber-ter idi (Haşmet, s. 73, T. 22).

(Ey lütuf kaynağı, yalancılıktaki şöhretimiz biraz fazlaydı ama suçum nedir, hiç bilmiyorum.)

Nedîm-i meclisidür her segân-ı dehr -i denî

Kelîm-i meddahıdur her zam-ı dürûg u güvâh (Said Giray, s. 60, G. 6).

(Zamanın her aşağılık köpekleri (sultan) meclisinin nedimi, her şahit ve yalan üreten onun övgüsünü anlatandır.)

a. Abartmalar (Mübalağa, istidrak):

Yapılan bir işi veya mevcut olan bir durumu olduğundan fazla veya eksik göstermek de bir nevi yalandır. Abartmada olayın algılanış şekli ve duygu ve hayal gücünün etkisine bağlıdır. Ancak, bu etkilerin dışında çıkar amaçlı abartmalar yalan sayılmaktadır. Övgüde yarışan şairler, hayal güçlerini kullanmaktaki maharetlerini ortaya koyarken bazen bayağılık ve samimiyetsizlik

içine düşebilirler (Gibb, 1999, s. 70). Yine de aklın sınırlarını zorlayan hayal gücü, şairlik yeteneğinin ispatı olduğu zaman, amaç övgüden çok maharet sergilemek olarak algılanır. Şairin övgüdeki hüneri, kendi övgüsüne (reklam, satış) dönüşür. İstidrak, över gibi görünüp yerme; yerer gibi görünüp övmeye, kasıtlı olarak gizlenmiş yalan veya farkında olmadan övgüde yapmacık ve samimiyetsizlik göze çarpar. Germiyanoglu II. Yakup Bey'in huzuruna gelip;

Benüm devletlü sultânım akîbâtun hayîr olsun
Yidüğün bal ile kaymak yürüdüğün çayîr olsun

beyitini okuyan ozana Yakup Bey lütuf ve ihsanlarda bulduktan sonra “İşte şimdi bir hoşça söz işittim; mânâsını ve edasını beğendim. Bizim Şeyhî bilmem ne söyler, övmek ister ama sanırım ki bizi yerer”, der. Şeyhî bunu duyunca, Bey'in istihza dolu sözleri anlayamadığına üzülür (Çavuşoğlu, 1986, s. 25).

b. Geri Alınan Övgüler:

Örneği çok olmasa da geri alınan veya yergiye dönüştürülen övgüler de duyguların etkisiyle söylenmiş yalananın itirafı mesabesinde. Nef'i, hiç yıldızı barışmadığı halde, sunduğu bir kasidede Vezîr-i A'zam Gürcü Mehmed Paşa'yı birçok yönüyle över; âdil, cömert, cesur kahramanlara benzetir.

Vezîrân-ı cihânun şân u şevketle ser-efrâzı

Müşîrân-ı zamânun hüsn-i tedbîr ile meşhûrî (Divan, s. 162, K. 35).

(Şan ve yücelikte dünya vezirlerinin en üstünü, devrin yöneticilerinin güzel uygulamalarla meşhuru sensin.)

Ancak, hoş geçinmeye çalıştığı, senâ-hânı olduğu paşa tarafından üçüncü defa azledilince, dil kılıcını çekip övgüsünü, aynı derecede yergiye dönüştürür (Akkuş, 1998, s. 81):

Neler itdi ne deñlü fitne peydâ oldı ‘âlemde

İdince tâ vücûdıyla mülevves sadr-ı dîvânı (Sihâm-ı Kaza, s. 150, K. 2).

(O neler etti neler!..Varlığıyla meclis başkanlığını kirletince dünyada ne biçim karışıklıklar ortaya çıktı.)

Eflâke irse kevkebe-i ‘izzetün nola

Bir kethudâ durur saña İskender-i zamân (Figânî, s. 6, K. 3).

(Devrin İskenderi senin yanında kâhya gibi kalır. Yüceliğinin yıldızı göklere ulaşsa garip değildir.)

2. Sevgililere Söylenen Yalan:

Âşıklar, sevgiliye karşı kendilerinin en sadık âşık olduğunu iddia ederek valsına talip olurlar. Bunda rakiplerine karşı başarı elde etme güdüsü de hâkimdir. Amaçlarına ulaşmak için vaatlerde bulunur; güzel hitap şekilleri icat edip gazeller yazarlar. Sevgiliye gazel sunma geleneği, yalanın estetik biçimidir.

Ben ne diyeyin hazretüñe cân u cihânım

Togrı sözümüz geçmedi yalana yanuñda (Figanî, s. 43, G. 83).

(Ey benim can ve cihanım, doğru sözüm senin yanında yalan kadar değer görmedi. Daha ne diyeyim.)

Şairin öne sürdüğü gerçek, insanlara yalanın cazip gelmesidir.

Visâl için sunar ol yâre her fütâde gazel

Dürûg-ı maslahat-âmîz olur arada gazel (N. Atayi, s. 275, G. 141).

(Her düşkün âşık o yâre kavuşmak için bir gazel sunar. Gazel arada iş bitirici yalan olur.)

Girmesün cânâ ‘adû efsâne ile koynuña

Âşık-ı sâdık geçer ammâ sakın yalan çıkar (N. Atayî, s. 249, G. 71).

(Ey sevgili, sakın düşman yalan vaatle koynuna girmesin. Sadık âşık gibi görünür ama yalan çıkar.)

Kâzib ü sâdık bilinsin imtihân et imtihân

Etme her hâhişger-i ihsâna lutfun râygân

Böyle mebzûl olmasın bahşişlerin şâhım amân

Tâ seçilsin nev-heveslerden gürûh-ı âşıkân (Şeyh Galib, s. 128, Mü.6).

(Ey şah gibi yüce sevgilim, âşıklarını sına da yalancı ve doğru olanlar açığa çıksın. Her isteyene bağışını ucuz etme. Aman, âşıklar topluluğu ve hevesliler belli oluncaya kadar bahşişlerin böyle saçılmasın.)

Dil-beri aldada gör yolını bul

Ola sağdan saga cümle kârûñ (Tırsi, s. 105, G. 117).

(Bir yolunu bulup sevgiliyi kandırmaya bak. Baştan sona bütün işin bu olsun.) Şair sağdan sola derken sevgilinin etrafında dolaşmayı kastediyor.

Aldayup bir bûsesin virdüm yine ben cân u dil

Didüm ey ârâm-ı cân bir dahi aldanmaz mısuañ (Muhibbi, s. 598, G. 2918).

(Ben yine can ve gönül vererek sevgiliyi kandırıp bir busesini aldım. “Ey canımın huzuru, bir daha aldanmaz mısın?” dedim.)

3. Âşıklara Söylenen Yalan:

Bazen sevililer de ısrarından sıkıldıkları âşıkları başından savmak için yalana başvururlar. Hiç gerçekleşmeyecek vaatlerle onları oylarlar. Bu vaatlerin içinde bir buseden öldürme müjdesine kadar pek çok şey vardır.

Ey Figânî kıl tahammül ‘ahd-i yâre ola kim

‘Ahdî bütün va‘desi yalana irsem bir dahi (Figani, s. 51, G. 107).

(Ey Figani, yârin sözüne tahammül et. Olur ya sözü bütün, vadi yalan sevgiliye bir daha kavuşursun.)

Ey fitnesi çok kavli yalan yandım elinden

Bir nâz ile bin gönül alan yandım elinden (Ahmed Paşa, s. 201, G. 230).

(Ey fitnesi çok, sözü yalan sevgili yandım elinden. Bir naz ile bin gönül alan sevgili elinden yandım.)

Gâlib dürûğ imiş tatalım va’dı ol bütün

Îmân getir ki dînine sığmaz yalan senin (Şeyh Gâlib, s. 269, G. 190).

(Ey Galip, o put gibi güzelin sözünün yalan olduğunu varsayalım. -O sana yalan söylese de- Sen ona inan. Çünkü yalan senin dininde yoktur.)

‘Iyd-ı vuslatda güzeller bûseler vâdettiler,

Bir söz ile hâsılı şu gönlümü aldattılar (Dertli, s. 95).

(Güzeller bayram buluşmasında buse vereceklerine dair söz verdiler. Sonuçta vermediler; şu gönlümü aldattılar.)

Va‘de-i vaslı yalan söyleme söyle gerçek

Olmaya bu dahi evvelki gibi bendeñe dek (Leyla Hanım, s. 111, G. 65).

(Yalandan kavuşma sözü verme. Doğru söyle. Bu da kuluna önceki söylediğin yalan gibi olmasın.)

Yine dek ile ümîde düşürüp Leylâ'yı

O yalan sözlerine kâfir inandırdı beni (Leyla Hanım s. 133, G. 116).

(O kâfir sevgili, yine hile ile beni yalan sözleriyle kandırıp ümide düşürdü.)

Kulun olduğuma candan tenümde her kılum şâhid

Yalanı kılca yok Nev'inün ey dil milkinün şahı (Nev'î, s. 388, G. 504).

(Ey gönül ülkesinin şahı, Nev'i'nin kıl kadar yalanı yoktur. Candan kulun olduğuma bedenimdeki her kılım şahittir.)

Cevr ettiğime kalmasın uş öldürem demiş

Yazığa girdiğine bak andan yalan dahı (Şeyhî, s. 104, G. 173).

(Sevgili, "eziyet etmekle kalmayıp onu öldüreceğim", demiş. Bak; bu yalan yüzünden de vebale girdi.)

Bu gün Bâkîye ol âfet visâlin va'deler kılmış

Yalanlar söylemiş miskîni gerçekden inandırmış (Baki, s. 173, G. 219).

(O afet, bugün vuslata söz vererek yalanlar söylemiş ve zavallı Baki'yi gerçekten inandırmış.)

Şuhsun neyleyim amma ki yalan söylersin

Her zaman böyle Nedîmâyı firîb eylersin

Hamdır mîve-i vaslum sana olmaz dersin

Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun (Nedim s. 192, ms. 35).

(Ne yapayım! Güzelsin ama yalan söylüyorsun. Her zaman Nedim'i böyle kandırıyorsun. "Kavuşma meyvem hamdır; sana uygun değildir" dersin. Ey canımın bahçesinin taze fidanı, (fark etmez) olsun.)

4. Rakiplere Söylenen Yalan:

Rakibe veya ağyara söylenen yalan, rekabette üstün olduğunu göstermek suretiyle rakibin moralini bozmak esasına dayanır. Âşıkla rakip arasındaki çekişmeye karşılıklı övünme, yalan söyleme de dâhildir. Her ikisi de birbirine sevgilinin kendisine yakın olduğunu ileri sürer. Bazen halk arasındaki dedikodular da bu rakabeti ateşler.

Çün Sinân Ümmi murâdın buldı dirler bâri vir

Gül yüzünden ır nikâbı kimse yalan olmasun (Ümmü Sinan, s. 187, G.134).

(El âlem “Ümmi Sinan muradına erdi” diyorlar. Bari yüzündeki peçeyi aç da muradıma ermiş olayım. Kimse yalan çıkmasın.)

Tut ki ol servi kinâr itdüñ ne hâcet söylemek

Togrısı İshâk inanmaz oldılar yalanuma (Üsküplü İshak Çelebi s. 30, G. 14).

(O servi boylu sevgiliyi kucakladığını var say. Bunu söylemeye ne gerek var. Ey İshak, doğrusu yalanıma inanmaz oldular.)

Cân dirîg ider dir imiş saña benimiçün rakîb

İmtihân eyle görelüm kankımız yalan çıkar (Adni, s. 11, G. 31).

(Rakip sana benim için “canımı esirger” dermiş. Dene de görelim, hangimiz yalan çıkacak.)

Yalan yanlış haberler söylenir kûyunda ey Zihnî

İnanma doğru bir söz olmaz evvâh-ı ulaklarda (Zihnî, s. 244, G. 270).

(Ey Zihni, senin mahallende yalan yanlış haberler söylenir. Laf taşıyanların ağzında doğru bir söz olmaz; inanma.)

Baña rahm itse gerek yâr didüm agyâra

Mihrî'yi eyleme billâh yalan iki gözüm (Mihrî Hatun s. 77, G. 114).

(Ellere “sevgili bana merhamet eder” dedim. İki gözüm Allah için beni yalan çıkarma.)

Biz sôfiye eyü dirüz ol bize kem disün

Mahşer gününde belki ikimiz yalan çıka (T. Yahya, s. 168, G. 399).

(Biz sofuya iyi deriz. O bize kötü desin. Mahşer gününde belki her ikimiz de yalan çıkacağız.)

Mûy-miyân-ı nâzını sardum dimiş rakîb

Târ-ı hayâli mi ola yoksa yalan mıdır/Esrâr (Onay, 2000, s. 380).

(Rakip, “sevgilinin nazının kıl kadar ince belini sardım”, demiş. Bu onun hayal ipliği mi yoksa yalan mıdır?)

Şair mûy ile târ arasında tenasüp kurmuş ve sarmak fiilinde tevriye yapmıştır.

5. Şairin Kendine Söylediği Yalan:

Kişinin kendine söylediği yalan, yalanın en derin boyutlusudur. Bu tip, genelde akıllı ile gönlü arasında kalmış âşık tipidir. Akıllı realiteyi gösterse de, bir türlü kendine verdiği sözü tutamaz. Gerçekleşmeyecek hayalleri gönülde besleyip realiteden kaçmakla kendini oyalar; kendi kendini aldatır. Âşık, ara sıra gerçeği görüp yeni kararlar verse bile, bu kararları uygulamaya geçiremediği için kendi kendine yalan söylemiş olur. Akıl-gönül mücadelesinde gönlün zaferi hep âşığa bu yalanı söyler. Âşık, kendi kendine söylediği yalanı, hayal veya avuntusunu da açıkça dile getirir.

Bizi hâk etti hevâ yoluna sevdâ nidelim
Pây-mâl eyledi bu zülf-i semen-sâ nidelim
Kul edinmezdi güzeller bizi illâ nidelim
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül (Ahmed Paşa, s. 174-173).

(Ne yapalım; sevda bizi bu heves yoluna öldürdü. O yâsemen kokulu saçlar bizi ayaklar altına aldı. Gerçi, güzeller bizi kul bile edinmezdi ama n'idelim bu gönül! Vah vah gönül...) Şair, üçüncü mısra da realitenin farkında olmasına rağmen, umuda kapılmakla kendi kendisine yalan söylemektedir.

Mahşerde figân eyler ise var mı günâhım
Her berg ü giyâhım
Bâzâr-ı cihân içre hemân derd kazandım
Bî-sûd oyalandım (Şeref Hanım, s. 323, Mü. 2).

(Dünya pazarı içinde hep dert kazandım; boş yere oyalandım. Mezarımda biten her ot ve yaprağım mahşerde figan ederse benim bunda günahım var mı?)

Bir va'd-i bûse gibi şeker çiyinedi gönül
Şîrîn ü dil-nişîn yalan söylerim sana (Şeyh Gâlib, s. 179, G. 11).

(Gönül bir buse sözü gibi şeker çiğnedi. Sana tatlı ve gönülde yer tutan bir yalan söylüyorum.)

Rahm iderem sana diyü bir gün zamân ile
Gönlümü egle bârî benüm bir yalan ile (T. Yahya, s. 168, G. 401).

(“Belki bir gün sana merhamet ederim” diye bir yalan ile bari benim gönlümü egle.)
Burada da şair, yalan bir vaatle aldanmayı, oyalanmayı tercih ettiğini belirterek kendine yalan söylemektedir.

‘Ömrüm oldukça güzel sevmeyeyin dirdüm lîk
N’ideyin bu dil-i şeydâ beni yalan itdi
(Ömrüm oldukça güzel sevmeyeceğim, derdim. Lakin bu çılgın gönül beni yalan
çıkardı, ne yapayım!)

Burada da âşık, kendine verdiği sözü tutamama çaresizliği içindedir.

Ne çâre var ki firâkuñla eglenemem bir dem

Ne tâli’im meded eyler visâle fırsat olur (Nef’î, s. 165, G. 32).

(Talihim yardım etmez; sana kavuşmaya fırsat olmaz ama ne çare! Ayrılığınla bir süre oyalanmaktan başka çarem yok.)

Cânlar virürdi ölmege Yahyâ kuluñ şehâ

Eglence kılmayaydı visâlûñ hayâlini (T. Yahya, s. 280, G. 74).

(Ey Şah, Yahya kulun sana kavuşma hayaliyle oyalanmasaydı, ölmek için can atardı.)

6. Ailelere Söylenen Yalan:

Doğruyu söylemenin sorunlara yol açacağı durumlarda, yalana muhatap olan kitle genellikle ailelerdir. Aileler koruyucu, kısıtlayıcı, yargılayıcı, yasaklayıcı, cezalandırıcı müeyyide uygulayabildikleri için, kendisinden gerçeğin gizlendiği kesimdir. Aldatan koca eşine yalan söyler. Sevgiliyle buluşmaya giden genç, ailesine yalan söyler.

Anabacı Hikâyesi’nde Bursalı tüccar Abdurrauf, ticaret için gittiği Şiraz’da bir kadınla karşılaşır ve tüm servetini harcar. Dönüşte haramiler tarafından soyulduğunu ifade edip (Kavruk, 1998, s. 86) ailesine yalan söyler.

İzn alup cum'a namazına deyü mâderden

Bir gün ugurlıyalum çerh-i sitem-perverden

Dolaşup iskeleye doğru nihân yollardan

Gidelüm serv-i revânım yürü Sa’d-âbâda (Nedîm, s. 195, mu. 40-IV).

(Servi boylum, Cuma namazına gidiyoruz diye annelerimizden izin alalım. İskeleye doğru gizli yollardan geçerek yürü, Sa’d-âbad’a gidelim ve zalim felekten bir gün çalalım.)

Sarı çizme giyelim/bizim dama girelim

Anan buben duyarsa/tay boşanmış diyelim (www.turkudostlari.com).

Özay Gönlüm'ün Denizli-Acıpayam yöresinden derlediği bu türküde de aileye söylenecek yalan önceden planlanmaktadır.

7. Beyaz Yalan:

Beyaz yalan, günümüzde kullanılan bir terimdir. Ancak geçmişte örnekleri hayli vardır. Bugün beyaz yalan adını verdiğimiz yalan türü, muhabata teselli vermek veya ondan bir gerçeği gizlemek için söylenen zararsız saydığımız yalan türüdür. Sözlükteki tanımı şöyledir: “Söylenmesi dince haram olmayan yalan. Kimseyi incitmeyen hatta barıştıracı özellik taşıyan yalanlardır. Kimsenin hayatını etkilemeyen ciddi olmayan konularda söylenen karşı tarafın moralini düzeltmek amacıyla söylenen yalanlardır” (www.itusozluk.com).

Muvâfıkdur yine elbet mizâca şîve-i hikmet

Tabîbüñ olsa da kizbi marîzüñ sıhhatin söyler / Ragıb (Şentürk, 2011, s. 542).

(Elbette hikmetin üslubu kişinin mizacına uygundur. Doktor, yalan da olsa hastanın sağlıklı olduğunu söyler.)

Bir kerre mübtelâlaruma rahm idem diseñ

Dünyâda sevdüğüm n'ola yalan dükenmedi (Mihri Hatun, s. 114, G. 199).

(Sevdiğim, “âşıklarına bir kerecik merhamet edeyim” desen ne olur! Dünyada yalan tükenmedi ya!) Burada da şair, avunmak için yalan da olsa bir vaat duymak istiyor. Gerçeği bildiği halde bir beyaz yalan duymak istiyor.

Sen bî-vefâyi terk-i cefâ itdi didiler

Gerçekler işidüp didi şallâh yalan ola (Necatî, s. 158, G. 21).

(Sen vefasızın âşıklara eziyet etmekten vaz geçtiğini söylediler. Gerçek âşıklar bunu işitince “inşallah yalandır” dediler.)

Sana yârun selâm itdi diyü bir hoş yalan ile

Sevabın kasdidenler eglesün gönlümi bir pare (T.Yahya, s. 158, G. 373).

(“Sana yârin salam söyledi” diye hoş bir yalan ile doğru söylediğini öne sürenler bir süre gönlümü eğlesinler.)

III. Tarihî Olaylarda Yalan:

15 ve 16 Mart 2003 tarihli Radikal gazetesinde P. Mağden'in bir yazısı, bütün bir toplumun yapısal gözeneklerine sinmiş bir davranış biçimi olarak 'yalan kültürü' ne dikkat çekmektedir. Ona göre toplumsal yalanlar barbarlıkları gizlemek için ortaya atılan toplumsal bir tavidir: “Burada, ‘yalan’ toplumun bütünü tarafından onaylanmış, anlaşmalı bir sembolizm olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan, toplumsal yalan kültürü, özünde, eski insanın barbarlıktan kurtulurken başvurduğu kurnazlıkların toplamıdır da denilebilir. Toplumların yalancılık kültürü, en eski haliyle, insanın zorunlu ödevi olarak kavranan barbarlığı ve cinayeti yapmaması eğilimini teşvik unsuru olarak ortaya çıkmış gibidir. Savaşçı-avcı kabilelerde yalancılığın sistematik eğitimle teşvik ediliyor ve hoş karşılanıyor olması, insanın uygarlaşma arzusu olarak toplumsal yalancılığı organize etmesi biçiminde şekillenmekteydi.” Tarihi olaylarda yalan münferit vakalardan ibaret gibi görünse bile Magden toplumların yalanı yasalaştırmasından, yalan üzerine kurulmuş kültürlerden ilginç örnekler verir. Örneğin “Roma'nın Ogüst Sezar'ı, henüz yalnızca Gaius Julius iken, MÖ 81 ve 78 yılları arasında, kendisine rakip olarak Konsül-danışman Dolabella ve Antion isimli iki yüksek görevliyi seçmiş ve onlara karşı iki büyük- ve elbette gerçek dışı- suçlama getirmişti. Dinleyicilerden büyük hayranlık toplayan bu ünlü suçlama konuşmalarıyla da Roma'da tanınmaya başlamıştı; Sezar olma yoluna burada yapmış olduğu konuşmalardan sonra girmişti... Hammurabi döneminin yasa koyucusu, yalanı kurumlaştırmakla uygarlık yolunda ilerlemiştir ve eğer yazılı yasa oluşturmak bir uygarlık göstergesi ise, bu ilk kez, yalancılığın toplumsal hüviyet gösterdiği Mezopotamya topraklarında ortaya çıkmıştır.” (www.toplumvetarih.blogcu.com). Toplumların tarihinde, uluslar arası ilişkilerde yalan vakaları saymakla bitmez. Ancak biz burada edebiyatımıza yansıyan tarihî olaylardaki yalanlardan birkaç örnek sunmakla yetineceğiz.

1. Halk arasında anlatılan “Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu” atasözünün hikâyesi de bir yalana dayanmaktadır: Karamanoğlu, koynuna bir güvercin koyarak Osmanlı beyinden barış talep eder. Göğsünü işaret ederek “Bu can bu tende oldukça Osmanlı'yı kardeş bilip kılıç çekmeyeceğime söz veriyorum” şeklinde söz verir. Çadırdan çıkar çıkmaz koynundaki kuşu uçurur ve antlaşmanın sona erdiğine hükmeder (www.forumturka.net).

Bu hikâye gerçek olmasa da, Âşık Paşaoğlu Tarihi'nde (Atsız, 1992, s. 64, s. 74-76, s. 99-101, s. 104, s. 108) birçok yerde geçen söz verip sözünde durmayan, çıkarları için yalan söyleyen Karamanoğlu tipinin halk arasındaki imajı üzerine kurulmuştur. Karamanoğlu Mehmed Bey, kendisine kaside sunan Nizâmî'ye caize olarak gece birçok köyü bağışlar; sabah

kendisine hatırlatıldığında “Ben akşam aklım başımda olmayarak sarhoşlukla bir halt etmişim” diyerek sözünden döner. “Karaman bahşişi” şairler arasında aslı olmayan yalan vaat anlamında mazmun olarak kullanıla gelmiştir. (Onay, 2000, s. 282)

Hep Karaman bahşişidür rûzgâruñ virdigi

Hâzır ol kim ‘âkıbet virdigini devrân alur (Necâtî s. 178, G. 55).

Böylece Karamanoğlu, edebî eserlerde yalan söyleyen, sözünde durmayan bir tip hâline getirilmiştir. Nev’izâde Atayî, Hamsesinde yalan söylediği için yüzü kara çıkan bu yerli tipi ibret gösterir:

Makz-ı ‘ahd ile olur hâli tebâh

Karamanoğlu gibi rûyi siyâh (Kortantamer, 1997, s. 304, s. 348).

2. Fatih devrinin ünlü âlimlerinden Molla Lutfî (ö. 1495), Seyyid Şerif’in Hâşiye-i Tecrîd adlı eserine bir haşiye yazan Hatipzâde’yi eleştirdiği için, Hatipzâde’nin düşmanlığına maruz kalmıştır. Rakiplerinin yalancı şahitliğiyle dinsizliğine hükmolunan Lutfî, idam edilerek öldürülmüştür. Bir beytinde vefa şartına bağlı olarak “öldürün beni” demesi, ölümünü daha önceden hissetmiş olduğunu göstermektedir.

Öldürmeyince mihr ü vefâ itmezdimiş

Ger eyler ise mihr ü vefâ öldürün beni (Pala, 1996, s. 118).

3. Tacizâde Cafer Çelebi (ö. 1515), Yavuz Sultan Selim’in sevdiği, güvendiği bir nedimidir. İran seferi sırasında askeri isyana tahrik etmekle ithaf edilip; yine kendisinden alınan isyan çıkarmanın cezasının ölüm olacağına dair bir fetvaya istinaden başı vurularak öldürülmüş; cenazesi yıkanmadan defnedilmiştir. İddianın yalan olduğu ölümünden sonra anlaşılmıştır. Şair, ölüm şeklini anlatan beytini kehânet-i şairâne ile önceden söylemiştir.

Ben şehîd-i tîg-i ‘aşk oldukda râh-ı yârde

Yumadan defn eyleñüz tenden gubârı gitmesin (Pala, 1996, s. 118).

4. Kanuni’nin büyük oğlu Şehzade Mustafa’nın, şehzadeye söylenen yalan ve gıyabında atılan iftira sonucu katli bir yalanın faciaya dönüşmesinin örneğidir. Tahtı kendi oğluna bıraktırmak isteyen Hürrem Sultan ve damadı Rüstem Paşa’nın kurdukları bir düzenle Mustafa’ya babasının yaşlandığı ve tahtı kendisine bırakacağı yalanı söylenir. Bu yalan kısa bir süre sonra her tarafta Mustafa’nın (ö. 1553) tahtı ele geçireceği dedikodusuna dönüşür. Bu dedikodular Kanuni’nin kulağına geldiğinde inanmaz ama babası Yavuz’un taht kavgasını hatırlayınca paniğe kapılıp, babasının elini öpmek için otağına gelen Şehzadeyi boğdurur.

(Koçu, 1981, s. 132) Arkasından oğulları Selim ve Bayazıd arasında çıkan taht kavgasında Hürrem Sultan'ın en sevdiği ve tahta layık gördüğü Bayazıd da (ö. 1561) babasının izniyle öldürülür. Taşlıcalı Yahya'nın mersiyesi, Şehzade Mustafa cinayetini açık ve samimi bir dille anlatır:

Tolındı mihr-i cemâli bozuldı erkânı
 Vebâle koydılar âl ile âl-i Osmânı
 Yalancınun kuru bühtânı bugz-ı pinhânı
 Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrânı (T. Yahya, s. 96, T. 9-1).

5. Figani (ö.1532), Kanunî devri şairlerinden olup genç yaşta ünlendiği için birçok kişinin hedefi haline gelmiştir. Sadrazam İbrahim Paşa'nın Budin'den getirtip Atmeydanı'ndaki sarayı önüne diktirdiği bazı heykeller hakkında bir tartışma sırasında

Dü-İbrâhim âmed be dâr-ı cihân
 Yekî but-şiken şod yekî büt-nişân

(Dünya evine iki İbrahim geldi, biri put kıran (Hz. İbrahim), biri put diken(Sadrazam İbrahim Paşa) oldu.) şeklindeki Farsça bir beytin okunuşu sırasında, beyitte geçen “be-dâr-ı cihân” ibaresinin “be-deyr-i cihân” şeklinde olması gerektiğini savunur. “Deyr” kelimesinin kilise anlamıyla, Sadrazam İbrahim Paşa'yı Hıristiyan olmakla itham ettiği ve beytin kendisine ait olduğu iddiasıyla işkence edilerek öldürülür. Sonradan beytin Gazneli Mahmud devrinde söylendiğine dair kayıtlar bulunmuştur (Şentürk-Kartal, 2007, s. 209).

IV. Yalancı Tipi:

Edebî eserlerde yalancılar çirkin, ucube, acüze sıfatlarıyla anılır. Genellikle yalancılar kadın-yaşlı-çirkin sıfatlarına sahip olan kocakarı tipleridir. Bu tipler aynı zamanda sihirbaz, büyücü ve kovucu tipleridir.

Ferhad'a Şirin'in öldüğü yalanını bir kocakarı söyler. Bu zâl-i mekkârenin tavsifi:
 Kadi iki bükülgen pîr-i zâli
 Felek zâli gibi hîlet-sigâli
 Hutût-ı mekrdin yüzinde yüz çîn
 Tilige ötmeyin 'ömride söz çın (Alpay, 1994, s. 437).

(Beli iki bükülmüş yaşlı kadın yaşlı felek gibi hilekârdır. Yüzündeki yüz çizgi hile yazılarından. Ömründe dilinden doğru bir söz çıkmamıştır.)

Kâzibi kizb ider rüsvâ

Kalacak yüz karasıdur aña

Zurna-zen gibi üfürme lafi

Hele miskalleye bir etrâf (Atayi, s. 91 (Sohbetü'l-ebkâr).

Yine Atayi'nin Nefhatü'l-ezhâr'ında, gökyüzündeki gezegenleri bile birbirine düşürebilecek fitneye sahip, çirkin bir kocakarı, kadın düşkününü evlatlığını zengin ve güzel diye kandırmak suretiyle yaşlı ve çirkin bir kadınla evlendirir.

Este efsûn-sâzi-i mihr ü vefâ

Zühreyi keyvâne ede mübtelâ (Kortantamer, 1997, s. 350).

(O bir muhabbet ve bağlılık büyüsu yapsa Zühre gezegenini Zuhâl'e âşık eder.)

Sonuç:

Yalanın ahlaki kusur addedilmesi, insan hayatını olumsuz yönde etkilediği, insan ve topluma zarar verdiği içindir. Toplumun konuya gösterdiği hassasiyetin sonucu olarak dilimizde yalanla ilgili çok fazla deyim ve atasözü bulunmaktadır. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, hadislerde, eğitici ve tasavvufî eserlerde yalan zemmedilmiş ve yasaklanmıştır. Yalan söyleyenler güruhunun başında şeytan geldiği gibi, yalancılar da şeytana benzetilir. Hayal gücünden beslenen şairin hayalinden, hayal kırıklığına uğrayan kişinin boşa çıkan umutlarına; sıradan bir insanın sorguladığı boşa geçen ömürden, zaman ve mekânın hiçliğine; tarihin akışını değiştiren olaylardan, ahlâk kusuru olarak kişisel yaşantıyı etkileyecek kadar geniş bir yelpazeye sahip olan yalan kavramı gerçek ve göreceli olarak kültürel yaşantımızdan edebiyatımıza yansımıştır. Toplum içinde palavracı kimselere “kırkyalan” adı verilir. “Mukallid” dediğimiz nüktedan kişiler de mübalağa sanatından yararlanır. Yemin, yalancının inandırıcı olmak için başvurduğu bir eylemdir. Tekzip yalanlama, inkâr yalanı kabul etmemektir. Edebiyatımızda yalancı tipi de yalan kadar çirkin tasvir edilir.

Dünya, felek, baht, murat, mutluluk göreceli olarak, halk tarafından yalan sayılan unsurlardır. Tabiat unsurlarının değişkenliği, bir yönüyle yalan söylemiş gibi yorumlanır. Dünya, insan, güzellik gibi ömrü sınırlı olan olgular yanında, insanın hayata tutunmasına vesile olan umut, hayal, rüya da hayal kırıklığına sebep olduğu için yalan sayılmıştır. Yalan dairesi insan-toplum-evreni kapsayan bir afaki boyut içerisinde telakki edilirken, insan “bir varmış bir yokmuş”u sorgulamaya davet edilir.

Yalana muhatap olan kitle de kişinin kendisinden başlayarak bütün çevresini içine alır. Her hal ü karda yalana muhatap olan kitle, yalan söyleyen kitle üzerinde güç ve nüfuz sahibidir. Devlet adamları, aileler, rakipler, sevgili ve âşıklar yalana maruz kalan kimselerdir. Hemen herkesin başvurduğu, bugün “beyaz yalan” diye isimlendirilen yalan türü insanı bir tehlikeden kurtaran yalan türüdür. Tarihi olaylarda yalan, yalanın topluma verdiği zararı ispat eden örneklerden bir kaçıdır. Kıskançlık, rekabet veya korku sebebiyle bir başkasının felaketine sebep olan yalan, daha çok gerçeği gizleme ve iftira sonucu rakibi ortadan kaldırmada etkili olmuştur. Yalancı tipinin bütün çirkinlikleri bünyesinde toplaması da toplum psikolojisinin yalana bakışını göstermektedir. Sonuç olarak bazen iş bitiren, bazen felaket getiren, yalandan ibaret hayatımızın her safhasında karşılaştığımız gerçek bir olgudur yalan.

Kaynaklar

- Ak, C. (1987). *Muhibbî divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akaya, H. (1994). *Nevres-i kadîm ve Türkçe divanı*. Cambridge: Harvard University.
- Akdoğan, Y. (?). *Ahmedî, İskender-nâme*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akkuş, M. (1993). *Nef'î divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Aksoyak, H. (2003). *Gelibolulu Mustafa Âli, Tuhfetü'l-Uşşâk*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. ve Cunbur, M. (1990). *Fuzûlî, divan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alpay Tekin, G. (1994). *Ali Şir Nevâyî Ferhâd u Şîrin, inceleme-metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I metin*. Ankara: TDK.
- Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atabetü'l-Hakâyık*. Ankara: TDK.
- Arslan, M. (1994). *Pendnâme-i Zarîfî*. Sivas.
- Arslan, M. (2002). *Şeref Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2003). *Leyla Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2007). *Mihri Hatun Divanı*. Ankara.
- Arslan, M. ve Aksoyak, İ. H. (1994). *Haşmet Külliyyâtı*. Sivas.
- Atsız, H. N. (1992). *Âşık Paşaoğlu tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ayan, H. (1981). *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bilgin, A. (2000). *Ümmi Sinan Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Canpolat, M. (1982). *Ömer Bin Mezid, Mecmuatü'n-Nezair*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1983). *Yahya bey ve divanından örnekler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Divan Şiiri. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı*, (415-417), 1-77.

- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, A. (1987). *Zâtî Divanı III*. İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, A. (1990). *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*. İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (1981). *Hayretî, Dîvan*. İstanbul: Tenkidli Basım.
- Çelebioğlu, A. (1998). Akşemseddinzâde Hamdullah Çelebi ve Pend-nâmesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 201-224, İstanbul: MEB Yayınları.
- Doğan, M. N. (2002). *Fuzulî'nin poetikası*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Enginün, İ. (1992). *Cumhuriyet dönemi Türk şiiri. Türk dili, çağdaş Türk şiiri*, (481-482), 565-784, Ankara: TDK Yayınları.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*. (çev. Ali Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1940). *Fuzuli Sıhhat ü Maraz*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1972). *Nedîm, Divan*. İstanbul: İnkılâp; Aka Yayınları.
- Hakkulov, İ. (1998). *Ahmet Yesevî Hikmetleri*. Ankara: MEB Yayınları.
- İsen, M. (1990). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1990). *Usulî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İz, F. (1995). *Eski Türk edebiyatında nazım I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*. Ankara: AKM Yayınları.
- Karahan, A. (1966). *Figânî ve Divânçesi*, İstanbul.
- Karaköse, S. (1994). *Nev'i-zade Atayi Divanı*. Malatya.
- Karaköse, S. (2001). *Said Giray Divanı*. Denizli.
- Kavruk, H. (1998). *Eski Türk edebiyatında mensur hikâyeler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislam Yahya Divanı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Keskioğlu, O. (1995). *Siyer-i Nebî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Koçu, R. E. (1981). *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Ana Yayınları.
- Kortantamer, T. (1997). *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir: Ege Üni. Ed. Fak. Yayınları.
- Kufacı, O. (2005). *Adnî Divanı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurnaz, C. ve Tatçı, M. (2001). *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mengi, M. (1995). *Mesihî Dîvânı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Okay, H. (?). *Nezihî, Âşık Dertli Divanı*. İstanbul: İstanbul Maarif Küt.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ömer Bin Mezid, Mecmuatü'n-Nezair, Haz. Mustafa Canpolat, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (1996). *Şairlerin dilinden*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pehlivan, B. (1984). *Âşık Veysel*. İstanbul: Deniz Kitaplar Yayınları.
- Pendnâme-i Zarîfî, Haz. Mehmet Arslan, Sivas, 1994.
- Said Giray Divanı, Haz. Saadet KARAKÖSE, Denizli, 2001.
- Şentürk, A. A. (2011). *Osmanlı şiiri antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2007). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tulum, M. ve Tanyeri, A. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul.
- Türk Klasikleri. (1992). C. 11. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.
- Yaltkaya, Ş. (çev.) (1989). *Muallakat*. İstanbul: MEB.
- Yatman, M. (1989). *Osmanzade Taib Divanından Seçmeler*. Ankara.
- Yavuz, H. (1967). *Kur'an-ı Kerîm ve izahlı meâl-i âlîsi*. İstanbul.
- Yazar, İ. (2006). *Tokatlı Kânî Divanı*. Yayımlanmamış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yelten, M. (?). *Nevizade Atayi, Sohbetü'l-ebkâr*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- www.siraze.net (Erişim Tarihi: 13.7.2011).
- www.toplumvetarih.blogcu.com (Erişim Tarihi: 13.7.2011).
- www.forumturka.net (Erişim Tarihi: 20.7. 2011).
- www.genckolik.org (Erişim Tarihi: 05.8.2011).
- www.meshursozler.com (Erişim Tarihi: 05.8.2011).
- www.inleyennagmeler.com (Erişim Tarihi: 20.10.2011).
- www.itusozluk.com (Erişim Tarihi: 20.10.2011).
- www.turkudostlari.com (Erişim Tarihi: 20.10.2011).
- www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.10.2012).